

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Rev. Patr. Joannis Laurentii Berti, Ord. Eremit. S.
Augustini, Theologia Historico-Dogmatico-Scholastica,
Seu Libri, De Theologicis Disciplinis**

Berti, Giovanni Lorenzo

Monachii [u.a.], 1749

De Theologicis Disciplinis Liber Octavus, In quo aliquorum Patrum,
præsertim Antenicænorum contextitur Apologia.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-83642](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-83642)

DE THEOLOGICIS DISCIPLINIS LIBER OCTAVUS,

*In quo aliquorum Patrum, præsertim Antenicænorum con-
textitur Apologia.*

Authoritas
Antenicæ-
norum Pa-
trum pro
fide Trini-
tatis.

DRo Fide Trinitatis adversus veteres, ac recentiores hæreticos hætenus pugnatum est. Nunc Patrum aliquorum, qui ante Ariana tempora, aut his percurrentibus in Christiana Religione floruerunt, auctoritatem studemus vindicare. Compluribus enim, nedum exteri, præsertim vero Apostolicarum Traditionum impugnatores, verum etiam nonnulli Romanæ communio- nis Scriptores celeberrimi Arianorum terribilissimam maculam affricarunt. Sunt hi præcipue Ignatius, & Justinus Martyres præclarissimi, Athenogoras Atheniensis Philosophus, qui Servilio Pudente, & L. Fusidio Coss. id est, anno Aerae vulg. clixvi. M. Aurelio Imperatori notissimam obtulit Apologiam; Irenæus item S. Polycarpi Auditor, Clemens, & Dionysius Alexandrini, &

quem hydram omnium hæreseon quidam nominarunt, Origenes Adamantius. Athanasium quoque, etsi nefarii dogmatis infectatorem acerrimum atque invictissimum, pestilentissimus Socinianorum Wolzogenius diversam à Catholicis tenuisse sententiam confidentissime pronuntiavit. Sed & Basilium in crimen violati circa Spiritus Sancti divinitatem dogmatis quidam adducere, quamquam inani prorsus conatu, tentaverunt. De his ergo Græcorum Patrum antiquissimis prima inquisitio est habenda: deinde fides Occidentalium aliquorum, impiarum linguarum stabel- lis ventilata, asserenda est; Tertulliani nimirum, Cypriani, Lactantii, & Arnobii. De Eusebio Cæsariensi, de Liberio, & de Osiro erit postrema hujus disputationis pars: hi enim damnato jam Ario ipsius blasphemias patrocinati dicuntur. Atque isti octavæ disceptationis, quam *Apologiam Antenicæno- rum* inscripsimus, fines erunt.

CAPUT I.

Ignatius Martyr suis in Epistolis Verbi divinitatem asseruit.

SUMMARIUM.

1. Punctum difficultatis.
2. & 3. Probat, Ignatii 7. epistolas ab Usserio, & Is. Vossio restitutas, esse genuinum S. Martyris opus.

- à num. 4. usque ad 11. Satisfit oppugnationibus.
11. & 12. Ostenditur, in epistolis Ignatii Verbi divinitatem tradi.
13. Respondetur ad aliquam instantiam.

1.
Auctoritas
S. Ignatii M.

EPISTOLAS beati Ignatii Antiochenæ Ecclesiæ post Evodium Episcopi, qui Imperante Trajano ad bestias damnatus est, oppugnarunt tria illa No-
R. P. Berti Theol. Tom. II.

vaturientium Capita Claudius Salmasius, Joannes Dallæus, & David Blondellus ægre ferentes in his Episcoporum regimen in Ecclesia constitui, eorumque argu-

menta recudit Casimirus Oudinus in sua de Ecclesiasticis Scriptoribus Historia. Defendunt illas Epistolas econtra non solum veteres Scriptores, verum etiam Jacobus Usserius, Hammondus, Jo. Vossius, Cotelierius, Cave, Clericus, & luculentissime Jo. Pearsonius, & Georgius Bullus, præter Dupinium, Alexandrum, Annatum, aliosque communiter. Quoniam quaestio gravissima est, atque pendet ex ea judicium de Ignatii circa Verbi divinitatem sententia, breviter resolvenda videtur; nam quisquis ampliorem velit dissertationem, poterit commodius Ignatianas Vindicias legere in altero Tomo Patrum Apostol. Cotelierii. Sunt autem Epist. de quarum germanitate pugnatur, numero septem: *Ad Ephesios, ad Magnesianos, ad Trallianos, ad Romanos, ad Philadelphianos, ad Smirnaeos, & ad Polycarpum*. Aliæ enim, quæ olim tribuebantur Ignatio, sunt unanimi Recentiorum consensione suppositæ ac pseudepigraphæ: & licet Epistolas Ignatii ad Mariam Virginem, & Joannem probaverint Dionysius Carthusianus, Petrus de Natalibus, Marcus Michael Presbyter Cortonenfis, & absque ulla hæsitazione Canisius Tom. 2. de Corrupt. V. D. lib. v. cap. 1. perperam tamen adscriptas Ignatio suspicatur Baronius Tom. 1. An. 48. Posslevinus in Apparatu, Christoph. de Castro in Hist. Deip. cap. 23. & Auctor Indicis librorum expurgandorum Romæ editi an. 1607. Quare cum nullus veterum harum Epistolarum meminerit ante D. Bernardi tempora, nullumque extet illarum autographiæ vel minimum argumentum; paucis, credulisque nuper commemoratis nolumus assentiri. Ad priores itaque septem Epistolas coarctanda est disceptatio.

2.
Genuinum S
Ignatii M.
opus.

Probatio 1.

PROPOSITIO I. Ignatii septem Epistolæ ab Usserio ex vetustissimis Codicibus Anglicanis, dein ab H. Vossio ex Florentino restitutæ, atque cum plurimis Latinis Interpretationibus concordantes purum sunt ac genuinum Sancti Martyris opus.

Subscribit huic propositioni quisquis præjudiciis non laborat: eamque contractis hinc momentis possumus confirmare. Ac primo: constat ex H. Eccl. Eusebii lib. 111. cap. 37. ubi recensitas septem Epistolas memorat, Sanctum Martyrem Polycarpum earumdem in sua ad Philippenfes meminisse. Deinde plura ex Ignatianis Epistolis testimonia Irenæum protulisse, colligitur ex eadem Historia Eusebii lib. v. cap. 8. Nec ju-

vat Dallaum hoc modo inter Irenæi scripta nequaquam extare, cum multa Martyris opera interierint. Quod etiam addit Calvinista Eusebium errare, eadem facilitate refutatur, qua proferitur. Quibus enim indicis tam crassum Eusebii commentum revincemus? Ex antiquiorum, inquit, silentio. At multa genuina scripta ab omnibus recipiuntur, quorum nullus ante Eusebium catalogum collegit. Is vero non ex penu suo, sed ex præcedentium Scriptorum scriniis memorias eruit antiquitatis. Tertio Theophilus vi. Antiochenorum Episcopus Commentaria edidit in Matthæum: quæ se legisse affirmat Hieronymus, atque ex his Commentariis mutuatus est, quod ipsemet habet ad cap. 1. Matth. v. 18. *Martyr Ignatius etiam quartum addidit causam cur à desponsata conceptus sit, ut partus, inquit, ejus celaretur diabolo*. Quod Ignatius tradidit in sua ad Ephes. Epistola. Atque idem Hieronymus in Catalogo Ecclesiasticorum Scriptorum septem ignatianas Epistolas eodem ordine censet, quo supra fuerunt à me numeratæ. Neque sine stomacho audire possumus, qui reponunt Hieronymum lectione Eusebii fuisse deceptum; quum ex prolata sententia, quam in libris Eusebii non invenimus, liqueat Hieronymum summæ eruditionis hominem Ignatii scripta aliunde quoque, & præsertim ex memorato Theophilo cognovisse. Rursus Origenes Homilia vi. in Lucam nonnulla affert ex Epistola Ignatii ad Ephesios, & in Prologo Comment. in Cantica ex Epist. ad Romanos: neque tam apertum argumentum excutere possunt adversarii, nisi pervicaciter negando hæc esse germana Origenis opera contra Hieronymi testimonium, qui ea latinitate donavit, universorumque Criticorum consensum. Nam quod respondent nonnulli Origenem verba Ignatii commendavisse, non scripta; id quidem ejus lectione evidentissime refutatur; quippe ait ille: *Unde eleganter in cujusdam Martyris Epistola reperi, Ignatium dico Episcopum Antiochie, &c.* Denique Ignatii Epistolas, earumque doctrinam laudat S. Athanasius de Synod. Arim. & Seleuciæ; Theodoretus ad Monachos Constantinopolit. & ad Florentium Patritium, aliique posteriorum ætatum innumeri. Alia argumenta vide apud Natal. Alex. dissert. xx. 11. sæculi 1. vel potius adeas copiosissimum fontem, ex quo ille bibit, doctissimum scilicet Pearsonium.

Probatur deinderaassetum demonstrando

3.

do

do vanissimas esse conjecturas, quibus paratragediant Dallæus, & Oudinus, mali corvi, ut quemdam ipse compellat, malum ovum. Etenim si spuria forent Ignatianæ Epistolæ, maxime, ut isti arguantur, vel propter distinctionem inter Episcopos ac Presbyteros, quæ ex his comprobatur, vel propter stylum, quem Ignatio nuperi Calviniani putant indignum, vel ob res quas narrant, ac tradita in eis dogmata. At sunt hæc omnia levissima. Non ergo præfata Epistolæ sunt Divo Ignatio abjudicandæ. Minorem sic probo. Quantum ad discrimen attinet unius Episcopi à coetu presbyterorum, illud in Ecclesiastica Hierarchia perantiquum & jure divino statutum didicimus, quicquid obganniant Presbyteriani. Stylum autem Ignatianarum Epistolarum redolere simplicitatem Apostolicam demonstrat Clericus accuratissimus, ut ab Adversariis habetur, Criticus in Hist. Eccl. ad An. cxvi. num. 12. Nec est, cur opponant duriores quasdam metaphoras, & frequentiam epithetorum, cum hæc fuerint Syrorum singularia. Psætere, ut unicuique sua facies est, & sua vox, ita homines singuli propriam habent consuetudinem orationis, neque sunt omnes Magistrorum imitatores. Quare etsi Ignatii stylus habere quid tumidum videatur, parum ex hoc confici poterit adversus Ignatii opera genuina. Circa autem doctrinam, narrationemque Epistolarum istarum nullum ibi offenditur non Apostolicum dogma: egregiæ occurrant ad omnium virtutum genera admonitiones: specimina ubique charitatis, qua flagrabat; in ea præsertim, quam Smyrnæ, ubi diu commoratus est, scripsit ad Romanos, & in qua nescio qua fronte ardentissimum quoque dammare audeant desiderium Martyrii. Quod si erroris omnino immunis non esset, quippe nullus hominum communi mortalium infirmitati est eximendus: quid hæc, obsecro, contra scriptorum ejus antiquitatem? Demum quod Dallæus objicit de antiquorum silentio, & quatuor capitibus, vel quinque magno verborum apparatu amplificare nititur, & negativum est, & falsum ex præmissis deprehenditur. Frivolis itaque conjecturis Ignatianas Epistolas quater conantur Presbyteriani.

SATISFIT RELIQUIS OPPUGNATIONIBUS.

Etsi plurima sunt Adversariorum argumenta, & solus Dallæus sexaginta sex

urget, plura tamen militant adversus Epistolas Ignatii interpolatas, lacinis-que ante Usserianam editionem resectas; alia vero ex dictis obviam habent solutionem. Diluenda remanent quæ sequuntur. Primo: Martyr Ignatius hæresim Valentini nondum suo tempore exortam non poterat confutare. At larvatus auctor in Epistola ad Magnesianos in Valentinianam Aeonum fabulam superiori libro II. descriptam, etiam in Codice Mediceo ait: *Λόγος αἰδὸς ἐν αἰῶνι* *οὐκ ἔστιν ἡσυχία*, *Verbum æternum non à silentio progrediens.* Item in Epistola ad Trallianos meminit Cleobuli, & Basilidis, qui post tempora Ignatii eruperunt. Ad Ephesios quoque commemorat Onesimum Episcopum tanquam adhuc supersitem, qui tamen sub Domitiano Martyr occubuit. Spuria sunt ergo & adulterinæ præfata Epistolæ etiam Usserianæ, ut dicuntur, seu Vossianæ.

Resp. nego minorem; non enim ad Valentini dogma refertur locus ille citatus ex Epistola ad Magnesianos, de quo viri doctissimi digladiantur; sed Verbum dicitur ab Ignatio non silentio progrediens, id est, sempiternum: quo sensu appellatur ab Augustino serm. 369. *Verbum quod dicturus Pater non silebat;* & in altero de Nativit. Domini: *Verbum, quod labia nullius aperuit captum, clausitque finitum.* In quibus arbitror minime S. Patrem de Gnosticorum cogitasse commentum. Revera nunquam Valentinus affirmavit Logon natum ex Sige: sed constat ex Irenæo, natum ex Nou, & Aletheia; ex Epiphanio autem, ex Antropo, & Ecclesia. Et quidem Aeonum genealogiam ex Irenæo dedimus differentes de summi Numinis æternitate: inserta autem in Panario Epiphanii hæc est:

Bythus — Sige
Pater
|
Pater — Sige
|
Veritas
|
Pater — Veritas
|
Homo — Ecclesia.
Sermo.

Hoc tamen fragmentum non esse Valentini sentiunt eruditi. Quidquid sit; nullibi invenimus Verbum proxime genitum à Bytho & Sige. Dogma denique Valentinianum ex antiquo um hæreticorum lacunis derivasse, & antiquas doctrinas in suum characterem Valentinum transfuisse tradunt & Irenæus lib. I. cap.

N 3

5.
Solutio.

6.
Roboratio.

4.
Obie. nei
contra Epi-
stolas S.
Ignatii M.

1. cap. 5. & Epiphanius in xx1. hæresi. Quapropter potuit etiam esse notum Ignatio. Cleobuli vero & Basilidis nomina non reperies in castigatis Armachani, aut Vossii editionibus; sed in latiniosis duntaxat; quamquam falsum est Ignatium horum hæreticorum non habuisse notitiam; cum Basilides contemporaneus fuerit Cerintho, qui nefariam doctrinam spargere cepit circa annum, ut arbitror, LXXX. Cleobulus autem, seu Cleobius fuit Simonis Magi discipulus. Quod dictum est de Onesimo facilis est solutionis; nam præter Onesimum Pauli discipulum sub Domitiano trucidatum, fuit alter ejusdem nominis, qui post Gajum Epheso præfuit, imperante Trajano.

7. Præterea obijciunt: In Stichometria Nicephori, quomodo & in Indice, quem Objectio 2. cum solutio-
ne. Historia suæ præfixit Anastasius Bibliothecarius, cum Ignatii, tum Polycarpi scripta tanquam apocrypha rejiciuntur.

Retorqueri potest hoc argumentum; nam & à Nicephoro, & ab Anastasio Dionysiana habentur pro genuinis Operibus Areopagitæ: at Dionysius in lib. de divinis nominibus ex Epistolis Ignatii disputans de Amore insignem locum exscribit. Sed respondemus neque Stichometria esse Nicephori, neque ibidem Ignatii Epistolas, sed suppositicia hujus scripta notari; neque in alio sensu dici apocrypha, nisi quatenus cum libris Canonicis, quorum Catalogus illic contextitur, non sunt pari honore recipienda.

8. Opponunt insuper Pseudo-Ignatium Objectio 3. secum pugnantia conscribere, primo cum de Martyribus loquitur tanquam adhuc viventibus, quos paulo ante scripserat ad locum gloriæ debitum pervenisse. 11. Dum ad Romanos scribens milites *Leopardos* appellat, vocabulo nempe ante Constantinum, ut Bochartus & Gesnerus advertunt, inusitato. 111. Dum asserit in Epistola ad Ephesios se in carne Christum vidisse, quod, etiam si traditum à Hieronymo, aliisque, impossibile censent emunctæ naris Chronologi. Addunt mirificas Epistolarum inscriptiones, quas *Belle Stribiliginosas* dixit Oudinus.

9. Resp. hæc omnia futilia esse: & primum quidem; nam Martyres appellat Ignatius Apostolos, Philippeneses, & itineris sui socios, quorum aliqui ad Martyrii coronam pervenerant, aliqui erant superstites. Nec alterum argumentum melioris notæ est; cum *Leopardorum*, (genus militum,) meminisset in vita Antonini Getæ Spartianus, & Scriptor

Martyrii SS. Perpetuæ, & Felicitatis apud Holstenium, centum scilicet annis ante Constantini Imperium: nisi mavis nomine *λεονταγῶλον*, significari animal ferocissimum ex pardo & leæna genitum, ut apud Athanasium in Vita Antonii: eoque vocabulo tropice tantum milites designari. Ad tertium vero: habent Græca verba: *Εγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ οἶδα, καὶ πνεύματι ὄντα*, Ego enim etiam post resurrectionem in carne & scio, & credo (Christum) esse. Oīda enim est Scio, non vidi; & ita vertit Rufinus H. Eccl. lib. 111. cap. 36. Male ergo hæc verba ab aliquibus versa sunt, nisi aliquo falso Codice usi fuerunt. Inscriptionibus denique amplioribus utitur etiam Apostolus ad Romanos, ad Galatas, ad Titum.

Ultimo oppones: In singulis Epistolis Ignatius dicitur *Theophorus*, quod cognomen ex fabula ortum est, qua fingitur Ignatius puerulus ille, quem Christus Matth. 18. sublatum in ulnis stavit in medio. Objectio 10. cum solutio.

Resp. etiam si fabula credatur, quæ legitur in vetere Græcorum Menæo, in Anthologio ad diem xx. Decemb. & apud Anastasium Bibliothecarium in Scholiis ad VII. Synodum Act. 1. quod non opus est definire; potuit Ignatius vocari *Theophorus*, quod Christus in illo habitaret, quomodo ait Apostolus 1. ad Corinth. 6. *Glorificate, & portate Deum in corpore vestro*. Solutio.

PROPOSITIO II. In Epistolis Ignatii Verbi divinitas apertissime traditur.

Testimonio apud Theologos notissimo ex Epist. ad Ephes. *Unus medicus est carnalis & spiritualis, factus & non factus, in carne Deus, in morte vita vera, &c.* alterum addo ex Epist. ad Magnesianos: *Non enim aliquid coeternum Patri, quod non est naturaliter ex ipso: ne etiam istud creaturis inesse dicamus, quod inest divinæ soli naturæ. Quamobrem, etsi Filius principium habet Patrem suum; tamen quatenus ex principio est, concurrentem cum ipso habens existentiam, non erit ei dissimilis substantia. Nam quia est ex principio, ideo consubstantialis principio. Porro quod est Patri consubstantiale, id adventitium non est in tempore, ne & Pater ipse talis reperitur.* Non poterat evidentius & Verbi divinitas contra Arianos, & æternitas contra Socinianos affirmari. Ex Epistolis S. Ignatii M. Verbi Divinitas probatur.

Christophorus Sandius in Nucleo Hist. Eccl. lib. 1. ut Ignatium Arianis accenseat octo profert argumenta, aranea omnia, & ex dictis præcedenti libro solvantur. 12. Christophori Sandii contra S. Ignatium M. argumenta solvantur.

lis

lis etiam Ignatianis dicatur Patri subiectus, missus à Patre, patris minister, & cetera huiusmodi Scripturis congruentia, & à nobis superius explicata. Restat hoc unum: Ignatius comparat Patrem Episcopo, Filium autem Presbytero; quo exemplo utebantur quoque Arianiani, ut constat ex Dialogo I. Athanasii, seu potius Theodoret, de Trinitate Orthodoxa. At exemplum in hoc sensu verum est, quod Filius habet divinitatis substantiam à Patre, quomodo Presbyter ab Episcopo Sacerdotii recipit characterem. Neque mirum est hæreticos abuti Sanctorum exemplis, dum etiam divinarum Scripturarum sensa detorquent.

At dices: In Epist. ad Smyrnæos inquit Ignatius, Christum esse Filium Dei *secundum voluntatem, & potentiam Dei.* Instantia.

Resp. dist. propositionem: Christus est Filius Dei *secundum voluntatem, & potentiam Patris*, quatenus voluntas & potentia sunt principium creaturarum; nego: prout Filius *voluntarie*, & non coacte genitus est, ac procedit à Patre non invito, atque infirmo, sed omnipotente & volente, conc. Quomodo autem Filius dici possit *voluntate* genitus, dictum est supra cap. 10. libri præcedentis. 13. Solutio.

CAPUT II.

Justini Fides contra Sandium, & Simonem Episcopium defenditur.

SUMMARY.

1. Status questionis.

2. 3. & 4. Probatur, S. Justinum divinitatem æterni Verbi & affirmasse & credidisse.

à num. 5. usque ad 11. Solvuntur oppugnationes.

Suspicio Arianismi à S. Polycarpo ammovetur.

NON moror Polycarpum, quem in suspicionem Arianismi adducit Auctor Irenici. Nugæ sunt enim, quæ contra sanctissimum Martyrem afferuntur, scilicet, quod Patrem antonomastice *Deum* appellaverit, Filium vero *sempiternum Sacerdotem*. Nam & Pater *Deus* dicitur titulo quodam speciali, quoniam fons est, & origo divinitatis; & Filius *Sacerdos* est ratione humanitatis, & *sempiternus* propter divinam naturam. Egregiam autem Polycarpi fidem contestatur ejus ad Philippenses Epistola, & oratio, quam morti proximus protulit; de qua lib. H. E. IV. 5. Eusebius. Utrobique enim Patri, Filioque æqualem gloriam attribuit. Sed & Epistolarum ignatii assiduam commendavit lectionem; & discipulum habuit Irenæum, qui ex Apostolici viri antilogia vigentes ætate sua hæreses refutavit, ut ipsemet affirmat in Epistola ad Florinum. Quare & Ignatius Filii divinitatem docuit Polycarpum, & iste Irenæum.

1. Quid de S. Justino M. sentiendum.

Agendum est ergo de Justino Martyre præclarissimo, quem Cl. Petavius scribit in 1. de Trin. cap. 3. num. 2. putasse Filium *inferioris cujusdam conditionis, etiam antequam homo fieret*; novi autem Ariani in suas partes fidenter trahunt; & Episcopus lib. Theologicarum Instit. IV. ipsius auctoritate probare

nititur, ei, qui supremam Filii divinitatem præfracte negaret, dicendum non esse *anathema*. Petavius tamen in Præf. ejusdem Operis cap. III. fatetur in scriptis Justini reperiri divinitatis Christi non leviter impressa vestigia: ideoque hac præfatione posterius edita priorem sententiam temperavit. Sunt vero germana Justini Scripta, unde causa judicanda est, duplex pro Christianis Apologia; quarum secunda, ut animadvertit Valesius, & fatentur omnes ferme eruditi, revera est prima: Dialogus habitus cum Tryphone; & nonnulla alia, quæ perierunt. Nam Orationem ad Græcos Paræneticam quamplures in dubium revocant, quod in ea Justinus non ex paganis, sed ex fidelibus se affirmet esse progenitum; atque scripta reliqua, quæ sub ejus nomine circumferuntur, supposita unanimiter censentur à Criticis.

PROPOSITIO: S. Justinus liquido divinitatem æterni Verbi & affirmavit, & credidit.

Et quidem; in Apologia, quæ prima dicitur, Justinus tribuit disertissime Filio æternitatem: Porro *Filius ejus*, inquit, *qui solus proprie dicitur filius, Verbum simul cum illo ante creaturas existens & nascent, quoniam primitus per eum cuncta condidit, & ornavit.* Quæ verba jugulant hæresim nefariam Arii.

2. S. Justinus Divinitatem æterni verbi affirmavit.

Arii. Si enim Verbum æternum est, universamque creaturam præcedit, non est profecto creatum. in dialogo autem cum Tryphone docet genitum esse à Patre ante creaturas omnes non per naturæ abscissionem, quomodo generatio humana contingit, sed ejusdem participatione naturæ, allata comparatione ignis, ex quo nullatenus imminuto alter accenditur. *Primitus, inquit, ante creaturas omnes Deum genuisse ex se Virtutem quamdam rationalem. . . non per resectionem, tanquam dispersita esset Patris essentia, prout alia omnia divisa & secta, &c.* In Apologia quoque, ut dicunt, secunda probat nos plurimum Deorum expertes, quoniam non dæmones, ut cultores simulacrorum, sed unum Deum Patrem, & Filium ac Spiritum Sanctum adoramus. *Fatemur, ait, nos talium Deorum esse expertes, & atheos: sed non verissime illius Dei Patris videlicet justitiæ, & castitatis, & virtutum aliarum, & ab omnis vitii mixtione, & labe alieni, expertes; verum hunc ipsum, & qui ab eo venit, (atque nos ista, & aliorum famulantium, assimulorumque bonorum angelorum exercitum docuit) Filium, & Spiritum Sanctum colimus, & adoramus.*

3.
Defensio
Bellarmini.

Hoc testimonio utitur Bellarminus ad probandum licitam esse adorationem Angelorum; eumque reprehendunt Scultetus, Bullus, & Clericus; quod validissimum contra Arianos argumentum penitus tollat; quippe si ex Christi adoratione ejus comprobatur divinitas, sequeretur etiam Angelos Deos esse. At inepta prorsus consecutio; de Filio enim inquit Justinus coli & adorari cum Patre, & Spiritu Sancto, & tamen nos esse plurimum divinitatum expertes; quod non esset consequens, si Filius Deus esset ordinis inferioris à Patre. Contra Angeli dicuntur hoc loco famuli; ideoque adorantur quidem, sed non cum Patre, Filio, & Spiritu Sancto, id est *dulie* cultu, non *latriæ*, qui est nota divinitatis. Quod pro defensione Bellarmini dictum sit. Credo tamen Justinum de Angelorum cultu minime istic fuisse locutum, contra quem sentit Bellarminus; & sensum obvium esse, nos unum Deum colere, cujus revelatione ac doctrina idolatriam, ac malorum angelorum superstitiosum cultum, & bonorum officia & magisterium didicimus. Quamquam enim Angeli religiose coluntur; Justinus disputat de unius Dei, ac trium divinarum Personarum adoratione: neque opus erat hic cultus angelici meminisse; neque Filio ac Spiritui Sancto

simulantes prætulisset Angelos. Verum hæc obiter dicta sint.

Nunc ita; ratiocinari præstat. Catholicorum sententia est, Verbum non esse productum, creatumque, sed æternum, & ante quaslibet creaturas à Patre nascentis: genitum non paternæ abscissione substantiæ, sed ejusdem communicatione naturæ; eodem latriæ cultu esse cum Patre, ac Spiritu Sancto adorandum. Martyr Justinus hæc omnia liquidissime profitetur. Veram ergo tenet Catholicorum de Verbi divinitate sententiam.

Opp. 1. Ex Petavio: Justinus in Dialogo cum Tryphone non semel appellat Filium Patre inferiorem, & Dei administrum, in secundo loco habendum, ac Potestatem post Parentem. Docet quoque Filium Moyse, ac Prophetis apparuisse, cum Deus invisibilis sit, hominumque subterfugiat intuitum. Vide tom II. de Theolog. Dogmat. cap. 3.

Resp. à Justino Filium dici inferiorem Patre, etiam priusquam naturam humanam assumeret, quoniam ab illo genitus est; inferiorem scilicet nomine, & ordine, ac propter rationem *Geniti*. Ita enim loquuntur cum Justino Alexander Præsul Alexandria, qui primus in Arium infurrexit, PP. Sardicenses in Epist. Synodica, Athanasius libro contra Arianos 2. alique plurimi apud Petavium ipsum lib. II. cap. 2. num. 2. & 3. Filius autem solus dicitur à Justino in Lege veteri apparuisse, non quod is naturam invisibilem, & incircumscriptam non habeat, qualis in Patre est, sed quia ad ipsum pertinebat legis dispensatio, hominumque redemptio: quare ipse, & nunquam Pater, visibilem formam induit, in qua se redderet aspectabilem. Enimvero illum, qui olim apparuit, Deum verum fuisse in eodem Dialogo Justinus demonstrat ex Scripturis; quas expendimus præcedenti libro cap. VII. ad 3.

Opp. 2. cum Sandio: Justinus in Quæst. & RR. ad Græcos docet genitum, & conditum non differre: & in Eversione dogmatum Arist. ait, *fuisse aliquando cum non fuerit id, quod genitum est.* Est illud Arianæ perfidiæ repetitum proloquium. Adde comparationes ex igne, & humano verbo deductas, quibus Filii declarat generationem, Arianorum explicandæ blasphemiae percommotas.

Resp. Spreta conscientia id obijcere Sandium: quandoquidem Justino uterque liber supponitur, etiam auctore ipsomet Sandio. Nam primum, cum data opera Manichæorum impugnet hæresim & Manetis mentionem faciat plurquam

4.
Probatio.

5.
Objectio 1.
ex Petavio.

6.
Responsio.

7.
Objectio 2.

8.
Solutio.

quam seculo posterioris, jure Sylburgius, Posssevinus, N. Alexander, & Rivetus quoque cum aliis Criticis spurium habent. Alter vero, qui inscribitur, *Aristotelicorum quorundam dogmatum ever- sio*, nequit esse, quem Justinum scripsisse testatur Photius in Bibliotheca: nam hic primum duntaxat & secundum li- brum Physices oppugnabat; & ille mul- to prolixior usque ad VII. Physicorum persequitur. Quamobrem falluntur, qui hujus animadversionibus tam hos- tiliter in Aristotelis Philosophiam debac- chantur. Sed gratis utroque recepto, de mundo accipienda sunt loca, quæ obijciuntur; nam Græci proprietate sermonis promiscue dicitur mundus *γεν- νητός, καὶ συμπεφυγμένος, genitus, & factus*. Præfatis denique exemplis ostenditur Verbi generationem spirituales esse, neque illa substantiam imminui pater- nam: quod iisdem symbolis præstitit eti- am Athanasius in lib. de Decretis Nic. pag. 410. & S. P. Aug. Tract. XIV. in Joan.

9.
Obiectio 3.

Oppones ultimo cum Episcopo. In- quit Justinus in Dialogo cum Trypho- ne probari ex scripturis Jesum Nazara- num esse Christum Dei, idque certa fide tenendum esse, tamen non constaret hunc esse Deum conditorem universita- tis. Non ergo credidit Justinus divini- tatem Verbi adeo certam esse, ut sit ar- ticulus Fidei, qualis est Redemptoris ad- ventus.

10.
Solutio

Resp. Justinum in hoc Dialogo pluri- bus argumentis Verbi præexistentiam, ac divinitatem probare, deinde ejusdem Verbi Incarnationem. Quoniam vero Trypho, qui hanc negabat dicens non-

dum advenisse Messiam, respondit esse prorsus incredibile, quod nascatur in tempore Verbum æternum, & ante sæ- cula genitum; Justinus recte instat, fru- stra à Judæis denegari hac de causa ad- ventum Messiae; quia ipsi non credunt futurum esse ipsum Deum, sed purum hominem. Quapropter in hac Hebræo- rum hypothese, etiam si falsa esset, nec satis demonstraretur Verbi divinitas; constaret tamen ex impletis Prophe- tarum oraculis jam Christum venisse. Ita- que distingo ant. Et Justinus arguit in falsa Tryphonis hypothese, conc. Abso- lute negat Verbum ante Incarnationem extitisse, nego. Imo id luculentissime probat, & asserit se non assentiri qui- busdam illius ætatis hæreticis, genere quidem Christianis, dogmate autem Ju- dæis: *Sunt enim, inquit, nonnulli ex ge- nere nostro (Ebionitæ) consentientes ipsum esse Christum, sed hominem ex hominibus genitum esse affirmant, quibus ego mini- me assentior.*

Zuikerus reponit Justinum Platonicæ Philosophiæ rudimentis fuisse deceptum, nec prorsus ab eo Gentilismi oblitera- tam esse memoriam. Verum cum in citato Dialago Justinus Platonicis, Eth- nicisque omnibus præferat Prophetas & Christi amicos, suamque, priusquam di- vinis imbueretur, scientiam fateatur fu- isse stultitiam, nec non in suis Apologiis plurimum Deorum cultum invicissimis ar- gumentis insectetur; non immerito Ge- orgius Bullus Anglicanus circa finem libri de necessitate credendi in Verbi divinitatem, Zuikeri causas *ab infelici ingenio asserit excogitatas.*

11.
Instantia
Zuikeri sol-
vitur.

C A P U T III.

De Athenagoræ Philosophi præstantissimi ad M. A. Anto-
ninum, & L. A. Commodum pro Christianis
Apologia.

S U M M A R I U M.

1. Ostenditur Athenagoram nec Arianis, nec Sabellianis Favisse.

2. 3. & 3. Solvuntur objectiones.

De Athena-
goræ Apo-
logia.

CELEBERRIMAM Athenagoræ Apologi-
am, quam cum Pagio in Præfat.
hujus Libri scriptam diximus anno
166, Labbeus vero editam censet inter
annum 165. & 170. & Baronius tan-
tummodo 179. in qua acerrimi vir in-
genii trium flagitiorum de Religione
Christiana dispellit rumorem, Atheismi,
cœnæ Thyestæ, & Oedipodei, id est,
de abdicato Deorum cultu, de carnis
R.P. Berti Theol. Tom. II.

humanæ esu, & de promiscuo incestus
concubitu; Apologiam, inquam, illam
Epiphanius, Methodius, & in Codice
ccxxiv. Photius commemorant; neque
sanæ mentis est homo, qui censet adul-
terinam. Hanc ergo, cum vir quidam
eruditus à Sabelliano dogmate haud
multum existimet abhorre, neque as-
serere Verbum Patri coeternum, ejus-
demque substantiæ; operæ pretium est,
ut

ut ab immanium hæresum suspicione abstergamus.

I. **Athenagoras** nec favit Arianis, nec Sabellianis. **Probatio.**

PROPOSITIO: Nec Arianis favit, nec Sabellianis Athenagoras.

Qui enim Filii substantiam non productam è nihilo, sed à substantia Patris progressam contendit, & utriusque hypostasim credidit esse distinctam, non Arianis, non Sabellianis, sed Catholicis dicendus est consentire. Athenagoras tradidit progressum Filii è Patris substantia, & utriusque distinctam hypostasim. Ergo Athenagoras nec Sabellianis consentit, nec Arianis. Probatur prima pars. I. Athenagoras docet Patrem & Filium esse unum, Filium esse mentem & Verbum Patris, mentem Verbumque ipsum Deum. *Filius Dei*, inquit, & *Verbum Patris in idea & efficacia: ab ipso enim, & per ipsum facta sunt omnia, cum Pater & Filius unum sint, ita ut Filius sit in Patre, & Pater in Filio per unionem, & potentiam Spiritus, siquidem mens & Verbum Dei Filius Dei est. Primigenia hic est Patris progenies, quæ non ut facta, à principio enim Deus, qui est mens æterna, ipse in seipso logon, hoc est Verbum & rationem habet, cum rationalis ipse æternum sit, sed ut rerum cunctarum idem & perfectio foret, progressa est.* Ubi asserit Verbum genitum à Patre ab æterno, quia ab æterno Pater ratione præditus est: esse essentia à Patre indistinctum, quoniam Deus Pater essentialiter est mens æterna habens in se rationem ac Verbum: esse demum creaturarum omnium causam effectricem. Demonstrat quoque artificiosam divinarum personarum conjunctionem, qua una in alia existit *κατ' ἐμπειρίαν* per incircumfessionem. II. Deinde Athenagoras à se Atheismi calumniam pellit, quod Christiani unum Deum in Trinitate consistentem agnoscant, ait enim: *Quis igitur non miretur, cum audiat, nos qui Deum Patrem prædicamus, & Deum Filium, & Spiritum Sanctum, eorum in unitate virtutem, & in ordine distinctionem explicantes Atheos vocari?* Altera pars sequitur ex dictis: quandoquidem Athenagoras tradit Filium esse genitum & progressum à Patre, & ordine ac relatione unum ab alio distingui; ideoque Filio tribuit propriam ac peculiarem hypostasim. Hanc vero negant Sabelliani, à quorum consequenter errore toto cælo distat eloquentissimus Apologista.

Objicies cum Petavio: Docuit Athenagoras prius fuisse substantiam Filii in Deo Patre, quam per generationem propriam haberet hypostasim. Ergo neque æternum Filium crediderit, neque saltem aliquando, à Patris personalitate distinctum. Rursus affirmat Filium fuisse ab æterno Patris rationem ac mentem. At Patris ratio nullo pacto ab ipso distinguitur. Non ergo credidit Athenagoras Verbum, æternamque Personam diversam à Patre.

Resp. dist. ant. fuit substantia Filii in Deo Patre priusquam peculiarem haberet hypostasim, ratione originis, & ordinis, conc. prioritate temporis, ac dependentiæ nego. Etiam Alexander Episcopus Alexandria, fatente ipso Ario in Epist. ad Eusebium Nicomediensem, docet essentiam Filii semper fuisse apud Patrem, etiam antequam per generationem acciperet propriam hypostasim. Ergone Ario, & Sabellio consentit? Imo è diametro pugnat cum Arianis, qui dicebant Verbum esse creatum & productum ex nihilo. At minime, inquit Patres, creatum est, minime è nihilo factum; cum genitum sit, atque ex ipsa substantia Patris; qui, cum sit Genitor, ordine tantum & relatione Filium præcedit; sed non causalitate, non tempore: *quoniam* (verba sunt Athenagoræ) *ab æterno Pater est rationalis*, ergo ab æterno λόγον, & Verbum habet: ab æterno à Patre progressa est idea & perfectio cunctarum rerum; ergo hæc idea, hæc ratio, hoc Verbum, hæc primigenia Patris potentia à Patre hypostasi, & ordine erat distincta. At, inquit, Pater est sua ratio, sua mens, sua idea. Non moror istiusmodi sophismata præcedenti libro satis contrita: Est Deus Pater suamet ratio ac sapientia, acceptis his vocabulis *substantialiter*, concedo: *notionaliter*, nego.

Dices: Ait Athenagoras Verbum esse in efficacia, & produsse, cum mundus ex nihilo eductus est.

Resp. id verum esse absque præjudicio sempiternæ generationis, quoniam per Verbum res omnes effectæ sunt, & tione. in earum productione apparuit Dei sapientia ac potentia: sed tamen Filius Patris mens, Verbum, & ratio est; & à principio Deus, qui est mens æterna, in se ipso Verbum, & rationem habebat.

2. Obiectio.

3. Solutio.

4. Instantia.

CAPUT IV.

De Irenæo Lugdunensium Episcopo.

SUMMARIUM.

1. Præmittitur Notandum historicum.

2. Afferitur S. Martyrem Irenæum Verbi propugnasse divinitatem.

3. 4. & 5. Diluuntur contraria.

1.
Quid de S.
M. Irenæo
sciendum.

SCRIPSIT Irenæus Asianus genere, & in Episcopatu Lugdunensi Pothini successor quinque adversus hæreses libros; in quibus Arianismi semina putant Sociniani se certo deprehendere. Sed Irenæi vindicias doctissimi viri profecuti sunt, inter quos Bullus in Defens. Fid. Nic. sect. 2. cap. 5. §. 8. Nicolaus Le Nourry in App. ad Biblioth. VV. PP. diff. vi. cap. 6. & Renatus Massuet diff. 3. art. 5. in editione à se ipso exornata: in qua Irenæi doctrinam, ob egregiam nostrorum dogmatum defensionem, fraudulenter corruptam immerito Ernestus Græbius conqueritur. Nam Massuetus ad vetustissimos Codices Mss. undique summa diligentia petitos scripta Irenæi castigavit. Sed editione hac missa; negare nequaquam possunt Sociniani traditam ab Irenæo æternam Verbi existentiam lib. II. cap. xxx. num. 9. his verbis: *Semper autem coexistens Filius Patri*; & lib. IV. cap. xx. num. 3. *Filius semper cum Patre erat*; & cap. XIII. num. 4. in explicatione illius textus, quem oborto collo pervertunt, *Antequam Abraham fieret, Ego sum*. Utrum vero cum Verbi præexistentia Irenæus etiam illius divinitatem, & quidem summam ac supremam agnovit, inquirendum est modo.

PROPOSITIO: S. Martyr Irenæus Verbi propugnat divinitatem.

Argumenta hujus propositionis sunt. I. Quomodo Irenæus veram, propriamque fatetur in Christo naturam humanam, ita proficitur Divinam: At nemo dixerit per Irenæum Christum non esse verum hominem: Nullus ergo debet opinari, per Irenæum Christum non esse verum Deum. Constat maj. ex lib. III. cap. 21. ubi ait: *Est autem ipse proprie Deus, & Dominus*. Atque lib. IV. cap. 14. *Ab omnibus accipiens testimonium quoniam vere homo, & quoniam vere Deus est*. II. Docet Irenæus hominem peccando legem veri ac summi Dei transgredi: Docet insuper illum, in quem peccant homines, esse Christum: Igitur docet Christum esse verum ac summum Deum. *Ille, in quem peccavimus, donavit remissionem*: ait lib. V.

R. P. Berti Theol. Tom. II.

cap. 4. demonstrans J. Christi divinitatem ex historia Paralytici, cui dixit Dominus, *Remittuntur tibi peccata*. III. Juxta doctrinam Irenæi Filius apparuit Moyse, Filius dedit legis dispositionem, Filius Patres convocavit, & Filius est, quem sacræ literæ appellant Deum, Dominumque: sed, auctore Irenæo, nemo alius apparuit Moyse, nemo alius legem dedit, elegitque Patriarchas, nisi Deus supremus & unus, præter quem non est alius Deus: Ergo juxta Irenæum Filius est Deus ille unus, verus, ac summus. Cum declaratum sit, inquit lib. III. cap. xv. num. 3. *quoniam neminem alium Deum vocaverunt, nisi solum verum Deum Patrem, & Verbum ejus, qui in omnibus principatum habet: manifeste est ostensum Factorem cæli & terræ, qui locutus sit cum Moyse, & legis dispositionem ei dederit, qui convocaverit Patres, Dominum Deum confiteri eos, & alterum neminem nosse*. Quod argumentum invictissimum mihi videtur, si præsertim attendatur evertere Irenæum exitiosissimum dogma hæreticorum, qui à summo Deo Demiurgon, id est, rerum adspectabilem Conditorum comminiscabantur esse diversum. Vide cap. 6. ejusdem libri, & eruditas Massueti animadversiones citato loco num. 54.

Oppones: Irenæus plura affirmat, quæ cum Verbi divinitate pugnare videntur. Ac primo lib. III. cap. 8. Patrem solum Deum ait appellari. Deinde ait Verbo suo præcepisse ut mundum conderet: quod est summo Deo Filium, veluti famulum subicere. Præterea lib. II. cap. 27. num. 6. & lib. IV. cap. 17. Christo diei judicii ignorantiam attribuit, propter quam minorem esse Patre declarat. His ergo prodit Irenæus suam haud ingenuam fuisse fidem.

Resp. Falsum esse ant. Siquidem in lib. III. cap. 8. eos, ut diximus, perstringit, qui mundi Creatorem alium esse à Deo summo autumabant: ibidem ait, Patrem cum Verbo suo juste Deum appellari; & paullo ante docuerat neminem alium esse Deum, nisi qui Moyse apparuit, & legis dedit dispensationem, &

3.
Objeccio.

4.
Solutio.

& qui Deus in sacris literis nominatur. Ergo dum Patrem solum Deum esse pronunciat, non Filium excludit, sed *Demurgon*, quem Gnostici Mundi Conditorum esse credebant, aliaque profana numina Gentilitatis. Quare eodem modo explicandus est Irenæus, quo exponitur Apostolica sententia Joan. 1. cap. 17. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum*: de qua supra. Est enim Irenæus sui ipsius disertus Interpres eodem libro cap. xv. num. 3. Præceptum autem, ac mandatum creandi mundum, quod Pater dedit Filio idem est, ac ipsum Verbum & Filius Patris, qui natus, & genitus est paterna virtus ac potentia: non enim Pater loqui potest, aut præcipere, nisi per Verbum substantialiter à se indistinctum; alias præciperet & loqueretur ad instar creaturarum, ut subtili disputatione demonstrat S. P. Aug. in Primo de Trinitate cap. 12. Hinc etiam Patres, qui post Nicænam Synodum floruerunt, interdum scribere Filium Dei Patris obtemperare præcepto; nam gignere Filium, qui Divinæ communicatione naturæ est Verbum & jussio Patris, *præcipere* dicitur more nostro. Usurpant hanc loquendi rationem Basilii lib. de Sp. Sancto cap. 16. Athan. contra Gentes, Cyrillus lib. 29. Thesaurorum, alique. A quorum sententia non recedere Irenæum tum ex dictis constat, tum ex ejus scopo. Scribit enim citato loco adversus Gnosticos, qui mundum hunc ad spectabilem conditum ab inferioribus Angelis blasphemabant. Ea erit ergo Irenæi mens, Opificem mundi non fuisse Creaturam aliquam, sed Verbum illud, qui generatione sua Patris *Vox* est, ac *præceptum*.

De ignorantia diei ultimæ dixi lib. vii. cap. xii. ad 2. nec est, cur fiam in *Solutio ult. rior*. tam proluxa de Trinit. disputatione etiam rerum repetitione molestior. Quantum ad præsens attinet, Bullus respondet Irenæum de Christo ut homine fuisse locutum: & arridet plurimum hæc responsio cæteris Protestantibus. Videtur tamen periculosa nisi caute explicetur, cum in Christo fuerit omnis plenitudo scientiæ, in eoque, etiam, ut homine, inhabitaverint Divinæ sapientiæ thesauri. Videtur ergo Patri Massuet, ea loquendi ratione castigari ab Irenæo impudentiam Gnosticorum, qui omnium mysteriorum altitudinem se investigare jactabant: ideoque ad illorum frangendam audaciam docere neque Filium diem judicii novisse, nisi quatenus habet à Patre cum participatione substantiæ plenitudinem sapientiæ; & neminem sibi debere tantam arrogare scientiam, quantam sibi inanis gloriæ captatores audacissime tribuebant. Quæ responsio & vera est, & scopo Irenæi valde conformis: neque video cur displiceat Clerico in Historia priorum seculorum ad annum c. lxxx. num. xix. Possumus tamen & Bulli, & Massuetii responsionem sic una temperare, ut dicamus Christum ignorasse diem extremam, ut hominem; non quod humanitas Christi arcanorum cognitione fuerit destituta; sed quoniam horum cognitio non præfiscitur ex nativa vi humanitatis, qua Filius minor est Patre, sed ex divinitatis natura, quæ in Patre & Filio una est. Hæc autem responsio & salvat in Christo, ut homine, plenitudinem sapientiæ, & diversas veterum sententias conciliat, & ab Irenæi scopo non videtur esse aliena

CAPUT V.

Contra Joannem Clericum, aliosque Impostores S. Clementis Alexandrinus ab Arianismi nota purgatur.

SUMMARIUM.

1. Status quæstionis.

2. Propugnatur, injuste Clementem Alexandrinum insimulari ut Arianum.

à num. 3. Usque ad 7. Enervantur oppugnationes.

1. Quid de S. Clemente Alex. sentiendum.

QUERITUR Clericus gravem à Caueo illatam sibi injuriam, violatamque æquitatem, quod in dissertatione de Eusebii Cæsariensis Arianismo eum censura ista inurat, inexploratum esse, utrum cum nostri

temporis Arianis, vel Photinianis faciat ipse Clericus. Querelam vero, sive justam, sive injustam, in Epistola prima Critica repellens, primo pag. 3. carpit Pontificios Scriptores, à quibus nihil æqui soleant impetrare, quicunque

ab

ab eorum reſeſſerunt communione. Deinde, ut Caveum elegantiam quidem ſermonis, at non candidam veritatis expoſitionem ſervaviſſe liquido, ut credit, oſtendat; à Clemente Alexandrino orationem orditur, quem Caveus ab Arianismo nititur excuſare. In hac autem parte certe judicium Clerici in Pontificios Scriptores iniquiſſimum eſt; nam etiamſi aut Clemens, aut Eusebius à partibus ſtetiſſent Arianorum, quod de illo ſaltem falſum eſſe arbitramur, non poſſet ſola horum auctoritas Apoſtolicam traditionem evertere: neque hæc de Clementis, & Eusebii Arianismo controverſia talis eſt, qua Eccleſiæ Romanæ dogmata quo quomodo perſtringantur. Etenim Guilelmus Caveus Pontificius Scriptor non eſt: & ex adverſo in Clemente Arianismo oſacere doctiſſimum Petavium, vidit Clericus ipſe n. 111. ejusdem Epistolæ. Alii inſuper Pontificii Clementem aliqua incaute, & contra fidem hiftoriæ fatentur ſcripſiſſe, atque in tanta omnigenæ eruditionis copia aliquando, quod etiam accuratiſſimis contingit, erraſſe; ut de annis prædicationis Chriſti, de incontinentia angelorum, nævisque iſtiusmodi, quibus nequit fides labefactari. Non video itaque, cur Clericus querelas ingeminet, Pontificios aſide amplecti, non quid verum & æquum ſit, ſed quidquid ad eorum auctoritatem amplificandam exiſtiant poſſe conducere; idque ſcribit in Epistola, in qua agit cauſam Clementis, qui etiam inter Proteſtantes patronos plurimos habet. Ego quidem Divina gratia Pontificius & Orthodoxus tali non mihi videor ingenio: neque invidia in hæreticos, ſed imperitia, ingenique parvitate quamfrequenter erraſſero. At de Clerici in Pontificios Scriptores querimonia jam ſatis: nunc de Clementis Arianismo.

2. PROPOSITIO: Injuſte Clemens Alexandrinus inſimulatur ut Arianus.

Scripta Clementis, quæ etiamnum extant, ſunt Adhortatio ad Gentes, tres libri Pædagogii, & Stromatum octo, de quibus, inquit Bellarm. de Script. Eccl. nulla eſt dubitatio; quamquam de Octavo non id firmiſſime pronunciaſſerim. Ex his eligam ad Theſis probationem per pauca. I. In Adhortat. ad Gentes de Verbo ait: *Quod revera eſt Deus maniſeſtiſſimus, fons vivificus, & paciſſicus, qui per univerſam terræ faciem diffunditur, per quem effecta ſunt omnia, &c.* II. In 1. Pædagogi cap. 2. declarat idcirco Filium Dei eſſe Pædagogum, id eſt, veritatis magiſtrum, ac puerorum,

qui ſumus nos ipſi, Doctorem & Inſtitutorem, quod *in eum duntaxat nullum omnino cadere poſſet peccatum, ac eſt animo impatiibilis, nullique aſſinis re-prebenſioni.* Atqui illico addit, unius ſupremi Dei eſſe *nullo modo peccare penitus*; cum ſit id optimum, nullique rei creatæ poſſit attribui. Ergo Clemens credidit Pædagogum noſtrum impacciabilem & impatiibilem Deum ſummum eſſe. III. Stromateon VII. probat Chriſtum eſſe Dominum univerſorum, primo quoniam iſ omnium curam gerere debet, in quem neque imbecillitas, neque invidentia cadere poſſit. Tum quia ipſe ſine principio genitus eſt, adeoque impatiibilis. Tercio, quod ignorare nequeat quomodo gerenda eſt cura univerſorum, eoquod Ignoratio Deum non tangat, & ipſe ſit poteſtas ac ſapientia Patris, Verbumque ipſius maxime principale. Quarto quia Verbum iſtud eſt unum principium, à quo creata cuncta dependent, ſummum bonum per ſe amabile, quod ad ſui contemplationem quemque allicit, adducitque. Hæc vero è longiori Clementis oratione in epitomen à me redacta non poterant de ſumma Filii divinitate proferri magnificentius. Poſtremo addam argumentum, licet negativum, non omnino ſpernendum; nunquam Arium ipſius Alexandrinæ urbis germen veneficum, neque alium quempiam Arianorum è ſcriptis Clementis verbum vel minimum protuliſſe: quod non ſolum conſtat ex Rufino in Apologia Origenis, ſed etiam ex Patribus ſingulis, qui in reſellendis hæreticorum illorum argumentis verſati ſunt.

Obicit Clericus citata Epist. judicium Photii parum Clementi honorificum, quo Cod. cix. Biblioth. notans errores librorum, qui Hypotypoſes inſcribebantur, ſecundo loco iſtum cenſet: *Filium etiam ad creaturæ ſortem deprimit.*

Verum demonſtrandum eſt Clerico libros Hypotypoſeon eſſe genuinos, neque fuiſſe falſatos: quod nos evincimus ex ipſomet Photio. Etenim eodem Cod. inquit: *Alia id genus ſexcenta blaſphema voce nugatur, ſive ipſe, ſive quis alius ejus perſonam indutus.* Deinde Cod. cx. de libris Pædagogii, ait: *Stolidis illis, ac blaſphemis opinionibus omnino vacat.* Et Cod. cxl. in libro VII. Stromateon, ſive Clementis ſit, ſive ex aliis libris collectus, multa, inquit, quæ ibi (in libris Hypotypoſeon) dicta fuerunt, oppugnat. Quare judice Photio fabuloſi ſermones, in quos Hypotypoſeon Auctor dilabitur, non ſunt fortaliſſe Clementis,

O 3

3. Obſectio.

4. Solutio.

& si illic in nonnullis haud recte dicere videtur incertus Scriptor, Clemens in genuinis operibus stolidis opinionibus vacat, & Hypotyposeon Blasphemias condemnat. Addendum quod in Apologia pro Origene innuit Rufinus, fuisse Clementis plura ab Arianis interpolata.

5.
Instantia.

At inquit Clericus: Sententiam traditam in libris Hypotyposeon, & quam postea defendit Arius, redolent etiam nonnulla loca, quæ in Stromatum opere leguntur. Sic libro v. Sapientiam, quæ omnia permeat, ait esse *primum à Deo creatam*. Libro vero vii. sic describit Filii substantiam: *Filii natura, quæ est soli omnipotenti propinquissima*. Illa autem propinquitatis naturæ diversitatem saltem numericam indicare videtur. Fere eadem Petavius lib. ii. de Trinit. cap. iv. num. 1.

6.
Responsio.

Resp. ad 1. Nisi Arianorum fraude *πρωτόγονος primogenitus*, in *πρωτόκτιστος, primo conditum*, fuit commutatum, Clemens unum usurpat pro altero, quod non est apud veteres inusitatum, licet revera Græci sermonis proprietate *creare* magis consignificet quod *conditum* est, quam *genitum*, & quod ex producentis oritur substantia. Vel de Sapientia accipiendus est, quatenus à principio in rerum creatione ad hominum captum descendit; quo sensu dici *primogenitum* creaturarum notat in Orat. 3. contra Arianos Athanasius. Hinc Clemens Sapientiam appellat *quæ omnia permeat*, egregiam nempe creaturarum connexionem, & productionem. Neque aliter sentire potuit qui eodem libro demonstrat unum esse principium omnium, ingentum, & improductum, *de quo illa vera profluxit opinio, nempe, Audi Israel: Dominus Deus tuus unus est*. Ac subinde illud unicum universitatis principium affirmat esse Patrem simul & Filium. Hunc vero nominat *ingenitum*,

& infra, *genitum absque principio*, quatenus non est ab alio principio creatus, ut rectissime animadvertit Hervetus. Ac priorem nodum ita solvimus. Secundus facile expeditur, si dicamus, naturam Filii propinquissimam esse Patri, quoniam in utroque est eadem, & una. Priusquam enim Alexandria tanquam dæmonium meridianum Arius nasceretur, Patres innocenter quædam & minus caute locuti sunt, quæ non possint perverforum hominum declinare calumniam; ut docet in 2. adversus Rufinum Apologia S. Hieronymus. Porro hunc esse Clementis sensum ex eodem loco probatur. Mox enim honorifice de Filio scribit: *Dei Filius non divisus, non dissectus, non migrans è loco in locum, sed ubique semper existens, nec ullo modo circumscriptus, totus oculus, omnia videns, omnia audiens, omnia sciens, potestates potestate perscrutans &c.* Vidit hæc eruditus Petavius, & ait putasse Clementem Filium diversæ à Patre naturæ, sed excellentis & supremo Deo proximæ. At nonne appellat iste Filium immensum, infinitum, omnipotentem, ac Dominum universorum? An non sunt hi supremi Numinis characteres? Sed nutat Petavius hoc loco: & nonnulla deinceps affert ex Clemente summæ Christi divinitatis apertissima testimonia, uti quod habetur in primo Pædagogi cap. 9. *Universorum Deum unum esse, solum, bonum, justum; opificem, Filium in Patre.*

Sunt qui argumento respondent cum Juenin Tom. 3. p. 54. vocem *naturam* ibi à Clemente sumi pro Persona; idque mirum non esse, cum vox græca *οὐσία* eo in sensu nonnunquam ab aliis sumpta sit. Quod non improbo; tamen non habetur hoc loco *οὐσία* vocabulum, sed *οὐσείας*: & utrumque per raro accipiatur apud veteres pro *hypostasi*.

7.
Cautela.

C A P U T VI.

Origenem Adamantium à nota Arianismi vix posse excusari.

S U M M A R I U M.

1. Probatur, Origenem à Labe arianismi vix esse excusabilem.

à num. 2. usque ad 9. Refutantur defensores Origenis.

Quid de Origene sentientium.

LIBER hic Apologeticus non debet in defensionem Origenis contra conscientiam excurrere; neque teneatur ab homine, ejus scripta Sanctissimi Antistites, & Alexandrina, nec non quinta Generalis Synodus rejecerunt,

navos omnes abstergere, atque lavare, ut inquit Aethiopem. Habet ille alios Apologistas, Eusebium Pamphili, Joannem Picum Mirandulanum, Sixtum Senensem, Jacobum Merelinum, Genebrardum, Petrum Halloixium, & non infimi

infimi subfellii Theologos, qui ætate nostra de Trinitate scripserunt: quorum auctoritate ac doctrina poterit quisque in partes Origenis decertare. Me vero amor veritatis in oppositas facilius trahit; etsi compertum habeo strenuissimos esse, qui pro Origene pugnant. Non sunt tamen sive numero, sive eruditione cum Adversariis, quos sequimur, comparandi: quorum solo nomine recitato, magnum accedit nobis veritatis præsidium. Sunt hi Theophilus Alexandrinus, Anastasius Papa, Hieronymus, Epiphanius, Augustinus, Justinianus Imperator, & præter Theologorum maximam multitudinem, viri de Ecclesiastica Historia, & Patrum dogmatibus optime meriti Petavius libro 1. de Trinit. cap. IV. Daniel Huetius in Origenianis lib. 2. Norisius in dissert. de v. Syn. cap. 2. Natalis Alexander dissert. XVI. §. 2. sæculi tertii, &c.

I.
Origenes
non est im-
nis à labe
Arianismi.
Probatur.

PROPOSITIO: Origenes à labe Arianismi nequit omnino purgari.

Ac primo: Cum à libris Origenis plura absurda prorsus & impia fuerint resecta, quomodo à se factum fatetur in in Præfat. Periarcho Rufinus ipse Affecta Origenis pertinacissimus; æquum est ex antiquorum potius testimonio, quam ex monumentis assutis ferre de ejus opinione iudicium. At antiquiores Patres Origenem pessime de Trinitate sensisse affirmant. Id ergo erit de sententia Origenis existimandum. Minor probatur ex Hieronymo, qui in Epist. ad Avitum loquens de Nicænis PP. ait: *Origenem fontem Arii percusserunt.* Ex Epiphanio, qui ad Joann. Jerosolymit. scribit: *Arii patrem Origenem, & aliarum hæresion radicem & parentem laudare non debemus.* Ex Aug. in lib. de Hæresib. cap. 43. vet. edit. ubi testatur ab Origene creaturas constitui Filium & Spiritum Sanctum, & præterea illum asserere, quod *Filius Dei sanctis hominibus comparatus veritas sit; Patri collatus mendacium: & quantum distat Apostoli Christo, tantum Filius Patri.* Ex piissimo, doctissimoque Imperatore Justiniano, cujus in Epist. ad Mennam hæc sunt verba: *Ante omnia in ipsam sanctam & consubstantialem Trinitatem blasphemias ausus est dicere, Patrem majorem esse Filio, Filium Spiritu Sancto, Spiritum Sanctum aliis spiritibus. Porro hoc ad impietatem suam addidit, ut diceret non posse Filium Patrem videre, nec Spiritum Sanctum Filium: ipsum Filium, & Spiritum Sanctum creaturas esse, &c.* De qua Justiniani

sententia lege quæ adversus Halloixium proferit cit. loco Norisius.

Defensores Origenis respondent I. 2. alios Patres ipsum tanquam Orthodoxum commendare II. Hieronymum & Epiphanium libris Origenianis malevolorum arte corruptis fuisse deceptos. III. Origenem Apostolica doctrina à Clemente Alexandrino, & Ammonio imbutum fuisse, eandemque esse causam discipuli ac Magistrorum. IV. Produci testimonia Origenis contra Arianos à D. Athanasio in libro de Decret. Nicænæ Synodi. V. Ex ejus libris, non ex Patrum testimoniis hominem pingendum esse.

Sed hæc omnia minime Origenianam causam reddere possunt meliorem. Nam prima responsio impugnatur ab Augustino in eodem loco his verbis: *Defensores ejus dicunt, Origenem Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum unius, ejusdemque substantiæ docuisse: sed qui ejus plura legerunt, contradicunt.* Præterea nemo unquam in Origenis lectione versatus fuit, ut Hieronymus, qui & plura latine reddidit ex græcis Origenianis, & de ipsius mente cum Rufino gravissimum iniit certamen, ac tantam hac in re servavit æquitatem, ut Ecclesia approbet libros Origenis quos Hieronymus approbat, rejiciatque quotquot ille rejicit. Ad hæc, Rufinus ipse fatetur à se quædam absurda de Trinitate à libris Periarcho resecta: quare impuri sunt & canonici Origeniani fontes, ipsorum Apologistarum confessione. Neque altera responsio melior est. Etenim Origenem dum adhuc viveret damnavit hæresis Demetrius Alexandrinus Antistes, & in ejus damnationem consensit urbs Roma. Damnatum ab antiquis Patribus, & ab Heracla expulsam testatur Theophilus, imo integra Synodus Alexandrina: ideoque in eo blasphemia dogmata apparuerunt, nondum assutis laciniiis. Adulteratos quoque non fuisse libros Origenis, demonstrat Hieronymus libro 2. Apolog. contra Rufinum cap. 4. & 5. Constat insuper libros Periarcho temere à Rufino interpolatos Catholicis dogmatibus substitutis, & è contra translatis à Hieronymo, qui magno literariæ Reipublicæ detrimento perierunt, fuisse officinam errorum, fuisse officinam errorum. Quapropter interpolatio librorum Origenis ab Affectis ejus, non ab Adversariis peracta est, & potius emendata ejus scripta censenda sunt, quam conspurcata. Hujus generis est responsio tertia; nam & hæreticorum complures audierunt Patres inculpata doctrinæ; & Origenes adolescentulus evectus

Defensio
Origenis.
Refutatio de-
fensionis
Origenis,
3.

evectus ad Cathedras fervidissimo indulgens ingenio Majorum monitis Platoniorum pratulit rudimenta. Ad iv. vero, missa Huetii animadversione parum Athanasio honorifica, dico Origenem affirmasse Filium quidem esse ex substantia Patris genitum, ut observat Epiphanius, gradus tamen in Trinitate excogitasse, docens Filium esse veluti effluvium divinitatis, coexistens Patri ab æterno, ab eoque tanquam splendor à sole promanans; ita ut Pater sit lumen incomprehensibile, Filius vero splendor perpetuus, sed qui sub oculis cadat; illum Deum substantia, hunc vero participatione dundaxat: quam fuisse sententiam Platonis demonstrat in lib. 4. contra Julianum Cyrillus; teneri autem ab Origene affirmat in Epist. ad Avitum Hieronymus, ac manifeste, ni fallor, probat in Origenianis idem Huetius. Hæc quamquam falsa sunt, probant ex principiis Arianorum Verbum esse Patri consubstantiale, licet id non consequatur ex principiis Origenis. Ecur? Negabant Ariani Verbi consubstantialitatem, propterea quod fuerit ex non extantibus, non è Patris substantia, sed ex nihilo procreatum. Quare Athanasius jure ac merito etiam Origenis auctoritate contra Arianos decernat: quippe fatetur Origenes Filium esse genitum, esse splendorem paternæ gloriæ, esse Patri coæternum: quamquam de hac postrema Filii dignitate hac subdola parenthesi loquitur: *Equidem audacter hoc etiam adjecerim.* Corruunt ergo ex Origene præcipua Arianorum machinamenta. Cæterum Verbum, uti genitum & coæternum, ita unum cum Patre substantia Origenem existimasse, neque verum est; neque ex verbis, quæ profert Athanasius, potest inferri.

4.
Perfidia Ori-
genis ex pro-
priis mon-
stratur scri-
ptis.

Itaque contra postremam Responsionem Origenis perfidiam etiam ex ejus scriptis demonstro. Tom. 2. in Joannem scribit, unum esse verum Deum, & hunc in sacris literis intelligendum, quotiescunque $\delta\ \Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ cum articulo ponitur; cum autem legitur sine articulo, significari Dei Filium, & cæteros, qui sunt Dii tantum participatione. Item docet eos, qui Dei Filium adorant medium tenere locum inter illos, qui Deum univerforum habent, & alios, qui colunt solem, & lunam, omneque cali ornamentum: unde manifestissime sequitur, non esse Filium Deum, ac Dominum univerforum; quemadmodum Dii gentium non sunt cum Filio Dei æquipa-

randi. Hæc, aliaque plurima apud Natalem Alexandrum, & Huetium.

Respondent Defensores Origenis, inter quos Tournely de Trinit. pag. 225. velle Origenem hoc unum, quod præfixo articulo designetur Patrem esse Personam distinctam à Filio, & fontem ac principium totius divinitatis; idque legenti Origenis textum patefcere. Præmonuerat supra pag. 222. de Origenis mente ex libris contra Celsum, qui indubitati sunt, & malevolorum corruptelæ minus obnoxii, ferendum esse judicium. In his, quos ingenio per ætatem magis subactio limavit, illustria pro Fide Trinitatis inveniri testimonia. Hæc ex Bullo sect. 2. cap. ix.

At neque hæc absolvunt Origenem. Enimvero citato loco in Joan. diserte ait $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ sine articulo designare multos Deos, qui tales sunt participatione, in eaque differentia etiam Verbum comprehendit. *Sed quoniam, inquit, verisimile est futurum ut multi offendantur; quia dixerimus unum esse verum Deum, nempe Patrem: & præter Deum verum, multos factos Deos participatione Dei, verentes gloriam ejus, qui omnem creaturam præcessit, æquari reliquis obtinentibus appellationem Dei sine articulo. Præter datam differentiam, per quam Deum Logon diximus reliquis omnibus Diis ministrum esse Deitatis, etiam hæc differentia est apponenda.* Hic proculdubio ait Verbum dici Deum sine articulo, non solum quod originem habeat à Patre, verum etiam quod sit Deus participatione, non Deus verus; neque æquare possit gloriam ejus, qui omnem antecellit creaturam, & sit Deus tantum appellatione, in hoc cæteris præstantior, quod reliquis Diis minister sit Deitatis. Pejor est altera differentia: sequitur enim: *Ea ratio, quæ in singulis rationis capacibus inest, eandem comparisonem habet ad illam rationem, quæ in principio apud Deum est, & Deus est Logos: quam habet Deus Logos, id est, ratio sine articulo ad Deum cum articulo.* Ut enim Pater $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$, hoc est, per se Deus, & verus Deus, se habet ad imaginem, & ad imagines imaginis: sic hunc in modum se habet ipse Logos, hoc est, ipsa ratio ad eam quæ in singulis est rationem. Quem locum quidam benigne explicant de origine Filii à Patre, non attendentes primigeniam imaginem, id est, Filium à vero Deo tantum juxta Adamantium distare, quantum distant à Filio imagines imaginis, videlicet, creaturæ à Patre per Filium productæ.

5.
Defenditur
Origenes ab
adversariis.

6.
Defensio
Origenis tol-
litur.

Postre-

7.
Probatio
ulterior con-
tra orige-
nem.

Postremo etiam ex libris contra Celsum, quos nullam violationem subisse posset negari, affirmante doctissimo Huetio Origenianarum Quaest. pag. 233. corruptos esse libros, quotquot ex Origenianis ad nos fortuna transmisit: ex libris, inquam, contra Celsum comprobatur propositio. Nam lib. viii. hæc habet: *Religiose colimus Patrem veritatem, & veritatem Filium, duos quidem substantia, unum vero concordia, consensu, & voluntatis identitate.* Neque enim Græcum nomen *hypostasis* sumitur hoc loco pro Persona; siquidem post assertam distinctionem personalem commemorasset unionem substantiæ, non voluntatis concordiam: qua elidunt Ariani Christi verba: *Ego, & Pater unum sumus.* Præterquam quod prisceis temporibus *hypostasis* pro *usæ* usurpabatur, ut constat ex Epist. Hieronymi 57. ad Damasum. Videtur tantum addere *usæ* substantiam, ita ut diversæ *hypostases* sint diversæ *usæ* ultimæ, & individua, sed multiplicata hypostasi etiam multiplicetur natura. Dixi prisceis temporibus, & præcipue apud Origenem, qui personas appellare solet *ἰδιότητες*. Nunc hypostasin solam substantiam, ac personæ rationem designare nullus ignorat.

8.
Defensio O-
rigenis Geor-
gii Bulli.

Multa sunt, quæ ex his contra Celsum libris pro Origene profert Georgius Bullus. Huiusmodi sunt, quod lib. i. i. Verbum Deum, ac Dei Filium, sapientiam, veritatemque compellat. In iv. Christum immortalem, incorruptibilem, & passionis expertem, quantum ad substantiam divinitatis, fatetur. Affirmat in v. omnem creaturam transcendere, & præexcellentem habere divinitatem. Ait in vi. Primogenitum, qui factus non est, neminem nosse, quomo-

do Pater, qui eum genuit; neque Patrem quisquam, sicut animatum ejus Verbum, veritas, & sapientia. In vii. definit Filium non esse separandum a Patre, neque in Deo esse tantummodo triæ appellationis vocabulum.

Speciosa sunt ista, sed tamen in ore Origenis valde suspecta. Nam si cum Platone gradus in divinitate constituit, ut inquit Justinianus, & ex Patris substantia, non ex nihilo genitum, sed tamen creatum Verbum Dei pronuntiavit, ut docet hæresi 64. Epiphanius; contegunt hæc omnia verborum cortice perfidia medullam, non prædicant incontaminatam de Trinitate doctrinam. Dixerit ergo Origenes Dei filium, Verbum, ac sapientiam, quia genitus a Patre, & invisibilis ejus imago; impatibilem quoque & immortalem, cum sensilis non sit, nec materiæ commixtione partibilis: non factum, non creatum, quatenus non est eductus e nihilo. Dixerit notum soli Patri, unumque cum eo unitione substantiæ; quoniam cæteras Dei imagines supergreditur: potuit nihilominus credere Filium inferiorem gradu altissimæ divinitati, atque ad eandem spectare tanquam individuum ad speciem. Hæc namque sunt Origenianis principiis coherentia. Quædam alia afferunt Apologistæ, sed ex libris, quos Rufinus flagitiose detruncavit, aut ex lacinis, quas temere affixit. Atque hæc est sententia nostra de viro aliquo clarissimo: cujus doctrinam non semel Romana Ecclesia damnavit; Animam vero cum Ario torqueri in inferis legitur in Prato Spirituali apud Bellarminum de Script. Ecclesiasticis: quod num verum sit, ille novit qui habet claves abyssi.

C A P U T VII.

Perperam Arianos in suæ hæresis patrocinium advocasse
Epistolam Dionysii Alexandrini.

S U M M A R I U M.

1. Habetur Notandum historicum.

2. & 3. sunt illationes pro Dionysio Alexandrino.

1.
Quid de
Dionysio
Alex. senti-
endum.

SUPPAREM Origeni Dionysium Ariana dogmata præformasse, & Anomœorum impietati semina præbuisse scribit Magnus Basilius in Epistola prima, & quadragesima; & lib. de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 4. Gennadius. At celebrem virum defendunt Athanasius in peculiari libro, quem edidit de sen-
R. P. Berti Theol. Tom. II.

tentia Dionysii, libro x. Facundus Herm. & recentiorum Theologorum quamplurimi. Neque controversia difficilis est, si rerum gestarum ordinem teneamus: quod, ut facilius percipiatur, dabo operam, ut ex ipso Athanasio, cujus libri contexam epilogum, Dionysianam historiam intelligamus.

P

Cum

Historia ex
Athanasio de
Dionysio
Alex.

Cum itaque in Pentapoli superioris Lybiae quidam Episcoporum sententias Sabellii fuissent amplexi; Dionysius recognita, ut eos à pravis opinionibus revocaret primum legatos misit: deinde nihil de stultitia remittentibus, coactus est ad illorum retundendam improbitatem Epistolam scribere; in qua Evangelicis testimoniis humanitatem Christi comprobavit, ut Filium Dei abnegantes, & Patri ipsius imputantes humanam, non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse doceret, eosque, demonstrata distinctione personarum, paulatim ad credendam Filii divinitatem perduceret. In hoc vero Dionysius & simile habet cum Ario, & exemplum secutus est Petri, Pauli, Stephani; qui in Apostolorum Actis antequam enunciarent Christi divinitatem, eundem esse hominem ac Reparatorem semini Abrahæ promissum collatis Prophetarum textibus prædicarunt.

Accepta Dionysii Epistola Pentapolitani illum apud Romanum ejusdem nominis Pontificem detulerunt, ejus scripta non integre, neque bona conscientia, sed pro libidine, juxta obstetricatorum consuetudinem, recitantes. Tria autem fuerunt præcipua accusationis Capita. Primum quod Christum non semper fuisse in laudata scripisset Epistola, & Patrem aliquando sine Filio nominasset. Quam priorem accusationem repellit in Apologia, quæ sola ad Arianos damnandos sufficiens est, affirmans se de Christo ut homine fuisse locutum, ut divinarum personarum ex Incarnationis mysterio ostenderet distinctionem; prout susceptum adversus Sabellianos institutum postulabat. Videndum ergo erat qua occasione, & ad quos homines dedisset Epistolam; & observandum etiam agricolas pro subjecti soli ratione curare arbores, nec minime culpandos esse si unam inferant, istam amputent, evellant alteram. Cæterum nomina Patris & Filii inseparabilia proficitur, & Verbum semper Genitori suo coexistisse. Accusationis pars alia fuit, non scripisset Dionysium quod Filius genitus sit à Patris substantia: quam impietatem suppledit, obtestans se hæc de sola natura humana enunciasse, & firmissime credere Filium Patri Consubstantialem. Ad eandem rem ait, allata à se exempla agricolæ & vitis, fabricatoris & navis: quorum primum etiam Evangelii testimonio Christi designat humanitatem. Addebant Pentapolitani & tertium crimen, appellavisse Dionysium Verbum à Patre conditum; quod profligat

& excutit affirmans se voces illas adhibuisse, ut ostenderet non Patrem esse, sed Filium, qui creatum, conditum, & factum corpus induerit; ac proinde Filium, ut hominem, factum, conditum, creatumque censeret. Uno verbo, Dionysius Personarum distinctionem contra Sabellianos propugnat, radices & plantæ, fontis ac fluvii additis comparationibus; ut intelligerent Adversarii non esse unicam in divinitate Personam.

Ex hac historica narratione, quam ex memorato libro Athanasii, & inserta ipsius Dionysii Apologia iisdem fere verbis exscripsi; tria apertissime consequuntur. Primum, tertio Ecclesiæ sæculo ubique terrarum dogma de Verbi divinitate obtinuisse; in Romana Ecclesiæ, ubi Dionysius Papa acceptis Pentapolitanorum literis adversus Alexandrinum coegit Synodum, iussitque ut illatis accusationibus responderet, quemadmodum is fecit memorata exquisitissima Apologia: in Lybia, ubi Ecclesiæ Antistites dogma de Verbi creatione execrati, apud summum Ecclesiarum omnium Præfulem, Alexandrinum Episcopum accusaverunt; & apud Aegyptios, ubi Dionysius illatam sibi calumniam repulit, & de Verbi consubstantialitate tam illustria reddidit testimonia. Sequitur secundo Dionysii sententiam non ex priori Epistola ad Ammonium, & Euphranorem pensitandam esse, sed ex quatuor præfatæ Apologiæ libris; ex illa autem Sabellianam hæresim profligari, ex his Arianam. Infertur ultimo Basilium fidem Dionysii vellicare, propterea quod solam ejus adversus Sabellianos Epistolam legerit, Romæ accusatum noverit, & sparsos rumores audierit: quod haud obscure citato loco his verbis significat: *Impietatis Anomæorum: quantum scimus, primus iste humano generi semina præbuit: causam vero hujus rei non puto improbitatem animi fuisse, sed quod Sabellio vehementius oblectari cuperet.* Potius ergo credendum Athanasio, qui scripta omnia Dionysii pervolvit, atque de ipsius mente librum edidit peculiarem: nec audiendus Gennadius Basilianæ Epistolæ lectione deceptus.

Ne autem in Historia Ecclesiastica peregrinos nonnihil commoveat Chronica con Eusebii, in quo ponitur obitus Dionysii Alexandrini anno ante electionem Dionysii Romani; unde illius Apologia censeret adulterina: notandum est, eundem Eusebium istius Apologiæ meminisse lib. vii. H. E. cap. 26. Chronicum vero ita corrigendum esse, ut

Diony-

2.
Defensio tri-
plex Diony-
sii.

3.
Nota ex
Chronica
con Eusebii circa
Dionysium.

Dionysius renunciatus fit Papa die 20. Julii anno Aeræ vulg. 259. quo capto Valeriano à Sapore Persarum Rege solus regnare coepit Gallienus, obierit autem regnante jam Aureliano die 26. Decembris anno 271. Dionysius vero Alex. vita functus fit xii. anno Gallieni, id est Aeræ Vulgaris 266. Quæ constant ex anno passionis Xysti coronati martyrio, Cos. Tusco, & Basso, id est,

anno quo occubuit Cyprianus, 258. & ex Epist. Synodica secundi Concilii Antiocheni ad Dionysium, de qua Eusebius in vii. H. E. cap. 30. Quodenim Dionysius successerit Xysto post xi. menses, diesque 17. & præfata Synodus coacta fuerit sub Aureliano circa annum 270. luce meridiana à Cl. Schelestrate Dissert. 2. Antiq. Eccl. redditur manifestius.

C A P U T VIII.

Exploditur Socinianorum de sententia Athanasii insignis hallucinatio, & de Symbolo nomine ejusdem inscripto variæ recitantur opiniones.

S U M M A R I U M.

1. & 2. Defenditur Athanasius contra Arianos.
3. Proponitur status quæstionis circa Symbolum dictum Athanasii.
- à num. 4. usque ad 10. Producentur argumenta pro Sententia negativa una cum eorum solutionibus.

à num. 11. usque ad 15. Afferuntur rationes pro Sententia affirmativa.

16. Inferitur hanc quæstionem esse reponendam inter problemáticas.

I.
S. Athanasius & Symbolum ejus impugnatur.

NEQUE Athanasio, qui Nisænæ Synodo anno 325. interfuit, pugnavitque contra Arianos glorioso certamine Fidei causa atrocissimas persecutionum procellas imperterriti animo perpeffus, Hæreticorum malevolentia pepercit. Docuisse illum, Patrem Filiumque unum esse sola voluntatis concordia, & dogmata pugnantia cum Symbolo, quod appellant Athanasianum, contendit Wolzogenius tom. 2. pag. 307. opponens Dialogum 1. de Trinit. ex Interpretatione, ut advertimus, Theodori Bezae. At hostes permiscet Socinianus, victosque victoribus. *Nos quidem*, ait Athanasius Orat. 1. contra Arianos n. 9. *ex divinis Scripturis libere, & confidenter de pia rectaque fide loquimur, quam tanquam lucernam super candelabrum collocantes, dicimus: Filius verus natura, & genuinus est Patris, ejusque substantiæ proprius, sapientia unigenita, Verbum verum ac unicum ipse est Dei, non res creata vel facta, sed proprius substantia Patris fetus. Quocirca Deus est verus, veroque Deo consubstantialis existit.* Quam piam, rectamque fidem beatissimus Athanasius ubique confirmat.

2.
Defensio contra Wolzogenium.

Fallitur ergo Wolzogenius, & non quidem uno, sed duplici errore, utroque autem palmari. Error primus est, quod non adverterit in præcitato Dialogo post voluntatis, & concordie unitiorem, etiam statui identitatem substantiæ, & omnem aliam in Deo negari di-
R. P. Berti Theol. Tom. II.

inctionem præter eam, quæ ex opposita relatione oritur. Nam petenti paullo post Anomæo, *Nulla est igitur differentia Patris, & Filii, & Spiritus Sancti?* respondet Orthodoxus. *Nulla sane neque in natura, neque in voluntate, sed in eo demum aliqua, quod gignere & gigni, emittere & procedere, sive emitti, inter se differunt.* Ex quibus constat etiam in hoc Dialogo Catholicam contineri sententiam, ac Wolzogenium maxima oscitantia, aut execrabili peccare malitia. Alter error est, & supinus, quod tribuit Athanasio Dialogos de Trinitate, quos illi abiudicant Eruditi. Joannes Garnerius in supplemento adscribit Theodoro, Franciscus Combesius, Rivetus, Dupinius tribuunt Maximo fortissimo Monothelitarum debellatori. Petuntur prioris sententiæ argumenta à tempore & scopo Auctoris, quem ex Dialogo tertio liquet scripsisse post Secundam Synodum, & agere singillatim adversus hæreses etiam Athanasio posteriores. Quæ Garnerii conjecturæ probant Dialogos non esse Athanasii, sed eas facile evertent qui Dialogos adscribunt Maximo. Citant hi per antiquos Codices Romæ, Venetiarum, Ducangii, nec non Gregorium Protosyncellum, Acyndinum, Demetrium, aliosque Græcos, qui eos laudant sub nomine Maximi; styli quoque & phraeos observant similitudinem. His ego potius assentior, quam Garnerio: sed quidquid sit de vero Dialogorum Scriptore;

tore; inter doctos omnes convenit non esse Athanasii: ait tom. 2. Bibl. pag. 73. Dupinius. Atque his alter Wolzogenii error excutitur.

3.
Symbolum
Athanasii
impugnatur.

Quantum spectat ad Symbolum dictum Athanasii, me non fugit à recentioribus Criticis ex genuinis ejus operibus expungi, quorum validas argumentationes reperies apud Vossium differt. 2. de tribus symbolis, Henricum Heideggerum tom. 2. Selectarum disputat. differt. xviii. Casimirum Oudinum de Script. Eccles. tom. 1. pag. 346. Dupinium in notis ad scripta Athan. tom. 2. Biblioth. pag. 101. & ex Scholasticis apud Juenin tom. vi. Instit. diff. iv. cap. 2. art. 3. §. 4. In horum sententiam fateor me propendere, non ita tamen, ut certissimam esse definiam, & opposita non videatur mihi probabilis. Proferam pro utraque rationes, & ostendam quid certi exhibeant, quid dubii, & deinceps, salvo eruditorum virorum judicio, mentem meam patefaciam.

4.
Impugnatio
1. cum solu-
tione.

Septem argumenta, quæ cum subjectis responsionibus producam, inveniuntur apud recentiores Criticos, negantes esse opus Athanasianum: Primum est: Nullus ante annum millesimum Symbolum istud sub Athanasii nomine laudavit. Primi, apud quos Athanasiani Symboli fiat mentio, sunt Ἀποκεφαλαί, hoc est, Legati à Gregorio IX. Constantinopolim missi an. ccccxxxiii. ad Græcos Latinis conciliandos. Tribuit & Athanasio in Apologetico ad Reges Francorum Hugonem & Robertum Abbo Floriacensis. Is omne præsidium est Cæsari Baronio ad annum c101. At sunt hi pro vetusto Scriptore testes parum idonei. Huic tamen argumento respondere possumus, non solum Abbonem, qui vixit à millesimo anno, sed Hincmarum, Radulphum, Aymonem, Hugonem, aliosque, qui circa decimum sæculum vivebant, hoc symbolum tanquam Athanasii laudasse. Plurium autem Scriptorum consensus quasi exploratam manifestat traditionem. Hanc viguisse etiam apud Græcos inde colligitur, quod Schismatici non ausi sunt negare esse opus Athanasianum, sed tum Apocrifariis, cum cæteris adversus eos disputantibus, ut constat ex prima disputatione Gennadii Scholarii, maluerunt respondere Athanasium ab aliorum sententia recedere; & quod summæ impudentiæ est, cum Symbolum edidit fuisse Ebrium. Probabile quoque est meminisse hujus symboli Nazianzenum; & depromptas inde sententias contineri

in Concilio Augustodunensi anno 670. & in iv. Toletano celebrato anno 633. Multa denique Patrum Opera tanquam genuina fuerunt recepta; quæ plurimum annorum curriculo latuerunt.

Argumentum secundum est, quod Symbolum istud inter vetustos Codices, sub nomine saltem Athanasii, minime reperiatur: quare inter dubia incertaque reponitur ab Abrahamo Sculteto in Medulla PP. parte ii. cap. xl. Sed resp. Petrum Felemannum Coronæum in Variantibus Athanasii lectionibus testari se tandem incidisse in Codicem Bibliothecæ Palatinæ, ubi Athanasii diceretur. Et quoniam Vossius ait, quod una hirundo non facit ver, addimus antiquissimum Ms. Bibliothecæ Vaticanæ, & pervercistum Germanensem Lutetiæ Parisiorum.

5.
Impugnatio
2. cum solu-
tione.

Tertium argumentum petitur à fabula, qua narrant Athanasium conscripsisse symbolum in puteo Trevirensi, ubi diu latuit, ut Arianorum subduceretur insidiis. Quod falsum est, & natum ex Historia Rufini, qui lib. 1. cap. xviii. ait Athanasium per sexennium in sicca latuisse cisterna: verum id in Ægypto, non Treviris compertum est contigisse. Respondetur tamen plura haberi tanquam germana Opera alicujus Scriptoris, etiam si ignoretur locus, & tempus, quo fuerunt elaborata: & verosimilius videri symbolum ab Athanasio conscriptum, quando apud Julium Papam ab Eusebiana factione iniquissimis petebatur calumniis, anno nempe 339. ut docet Manuel Calecas lib. 2. contra Græcos, & Baronius ad annum 340. Ait Vossius, Athanasium non fuisse accusatum de doctrina, sed tantum quod ipsius reditus magnam Alexandrinis civibus causasset incederem, cædesque complures; & quod à Synodo damnatur, nec ab ea restitutus sedem contra Canones recepisset. Addit Athanasium in Epistola ad Antiochenes asserere non esse proferendas Fidei formulas præter Nicænam, quomodo & decrevit Synodus, quæ Sardis convenit. Caspar Juenin inquit, Joviano Confessionem fidei petenti, non aliam misisse Athanasium præter Nicænam. At ex priori Vossii responsione potius inferitur Athanasio fuisse consilium, hujus symboli exhibitione demonstrare se in Synodo Tyria præter fas, jusque damnatum. In Epistola autem ad Antiochenes, & in Sardicensi Synodo indicitur ne altera condatur fides contra illos, qui adversus Nicænum symbolum, quasi quædam ei deessent, obloquebantur: neque ullibi vetitum

6.
Impugnatio
3. cum solu-
tione.

inve-

invenio Catholico viro propriam adversus obrectatores exponere professionem. Jovianum præter Nicænam Fidem, ob exorientem Macedonii hæresim, quædam alia postulasse Vossius ipse non negat; & decipitur Juenin. Et quidem ad refellendam hæresim eorum, qui deitatem Spiritus S. negabant, videbatur etiam Nicæno symbolo aliquid superaddendum, uti factum in Synodo Constantinopolitana post annos duodeviginti. Hinc jugulatam ab Athanasio hæresim Macedonii ante commemoratam Synodum, auctor est Nazianzenus.

7. Impugnatio 4. cum solutione. Quartum argumentum est, Auctorem Symboli Athanasiani fuisse Latinum, cum Græca exemplaria varient, & Latina omnia consentiant: id enim indicio est, ex Latino in Græcum, non ex Græco in Latinum fuisse translatum. Verum concedendum est primo scriptum latina lingua, quam Athanasius aut didicerat Alexandriæ, aut assecutus est profugus; nisi mavis opera Latini Interpretis usum dictando Fidem Pontifici Romano exhibendam.

8. Impugnatio 5. cum solutione. Sequitur quintum argumentum, videlicet, quod Latini hoc telo pugnasent adversus Græcos circa controversiam de processione Spiritus Sancti; cum tamen annis prope quingentis, quando de ea disceptatum est, certum sit neminem Athanasii symbolum produxisse. At responderi potest, non omnia Antiquorum argumenta ad nos pervenisse, & hujusmodi ratiocinium ejusdem generis esse, ac illud, quo negant aliqui germanum esse illustrem Joannis textum; de quo superiori lib. vii. cap. 3. contra Erasmus ac Simonium disputavi. Certum est hujus symboli auctoritate argeri Græcos à Manuele Caleca lib. II. contra Græcos ipsos, cap. xx. à Genadio Scholario cap. i. sect. i. & ab Apocristariis, quorum superius memini.

9. Impugnatio 6. cum solutione. Sextum argumentum est, quod videatur Anastasii Sinaitæ, tributumque Athanasio propter vocabulorum vicinitatem; sed in hoc refutando non est necesse vagari: Divinare enim vellent Scriptores illi, quorum alii Symbolum adscribunt Anastasio, quidam Eusebio Vercellensi, nonnulli Vigilio Thapsitano, & premuntur singuli iisdem argumentationibus, quas petunt ex Antiquorum silentio.

10. Impugnatio 7. cum solutione. Postremum, ac præcipuum argumentum est, in symbolo Athanasii refutari apertissime hæresim Eutychetis & Nestorii his verbis: *Unus omnino, non confusione substantiæ, sed unitate Personæ Nam sicut anima rationalis, & caro*

unus est homo: ita Deus & homo unus est Christus. Post exortam itaque Eutychianam & Nestorianam hæresim, quas Athanasius multis annis præcessit, symbolum fuit exaratum. Respondet Franciscus Macedo in Theologia Positiva Sch. iv. Coroll. Spiritum Sanctum Ecclesiam suam adversus futuras hæreses munivisse; & recensitos errores, & impietatem Nestorii profligari in expositione Fidei, quæ habetur tom. i. Operum Athan. p. 240. & citatur in Concilio Hispalensi: damnari quoque Eutychetem in Epistola ad Epichtetum; hujus vero erroris semina jam olim quoddam projecisse, auctore Euthymio 2. p. Panopliæ. Et quidem Eutychetis & Nestorii in symbolo, de quo agitur, non memorantur Personæ: traditur tantum Fides Catholica, quæ semper eadem perseverat.

Productis, solutisque argumentis contra Symbolum Athanasii, videndum est quibus vulgaris opinio, quæ prius invaluerat, fulciri possit. I. Probatur ex communi sensu Scriptorum qui sæculo decimo floruerunt; & aliorum, quorum difficile esset inire numerum. Plures laudavimus supra, alios profert Vossius diff. 2. de tribus symb. cap. i. Addo hostes alios Romanæ Ecclesiæ Valentinum Gentilem, & Socinianos complures, qui ignominie causa audacter appellant symbolum *Satanasii*; Græcos ipsos Refractarios, quorum de Athanasio calumniam me pudet repetere: Confessionem Wittembergensem Lutheranorum, & Conventum Hugonistarum; de quo, loco citato Franciscus Macedo. Sed respondetur juniores esse istos omnes, & magna ex parte callidos Ecclesiæ hostes: recentiores Græcos ut plurimum illiteratos; nonnullos autem id pugaciter negare, ut Meletius Alexandrinus apud Voss. cit. loco cap. xx. jam inter omnes convenire quod falso nomen præferat Athanasii, ut inquit Dupinius tom. 2. pag. 71.

Secundo probatur ex pervetustis Codicibus, quos laudavi supra in responsione ad 2. Sed respondent hos aut nomen Athanasii non præferre, aut non videri ab antiqua manu conscriptos, aut non esse cum iis comparandos, in quibus symbolum non reperitur, sive numerum, sive antiquitatem spectemus. His addè Vigilium Thapsitanum, cui symbolum adscripsit Quenellius, plura sub nomine Athanasii Opera supposuisse.

Rursus probatur auctoritate Ecclesiæ, à qua in Officio Dominicæ, & in Festo Trinitatis legitur ad Primam, & habetur

II. Vulgaris opinio pro Symbolo Athanasii fulcitur.

Probatio 1.

12. Probatio 2.

13. Probatio 3.

tur genuinum, atque Athanasianum. Legendi sunt, qui de Divinis Off. scripserunt, Guilelmus Mimatensis lib. iv. cap. xxx. & Joannes Beletus cap. xl. Neque à sola Latinorum Ecclesia, tribuitur Athanasio à Constantinopolitana, à Serviana, à Bulgarica, à Russica, à Moscovitica; ut scribit ad Calvinum Ep. i. Joannes Sarmata. Verum qui modestiores sunt, respondent appellari Athanasianum, quoniam ex aureis Athanasii disputationibus à Latino Theologo mutuatum est, collectis contra subortas hæreses, quæ sparsæ erant, sententiis. Etenim ex Athanasio posteriores quoque hæreticos refelli, docere debent quicumque illi symbolum tribuunt, ut diluant argumentum postremum adversus illorum sententiam paullo supraproductum.

14.
Probatio 4.

Quarto probatur ex Augustino, qui in Psalmum cxx. super illud: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem. De hoc sole:* inquit, *Pater Athanasius Alexandrinus Episcopus ita pulchre locutus est: Filius Dei à Patre solo est non factus, nec creatus, sed genitus.* Quo argumento utitur Bellarminus lib. ii. de Christo cap. xxv. Et Possévinus in Apparatu Sacro, voce *Athanasius*. Et quoniam si Augustinum inspiciamus, non adinvenimus nominatim exprimi Athanasium, & videbimus Possévinum, Bellarminum, Vasquesium, alios, bona fide deceptos: gloriatur Macedo se hujus loci diligenter quæsisse authenticitatem, ac tandem profecisse consilio: extare nempe in vetusta Augustiniana editione ante Basileensem, non quidem in Commentariis in Psalmos, sed in Epistolam i. Joannis, ubi S. Pater præfatum versum Psalmi producit. Respondebunt tamen nullibi apud Augustinum legi verba illa, & etiam Codici, quem vidit Macedo, à sciolo Amanuensi fuisse confuta, vel inserta ex marginis adnotatione: quod satis liquet ex optimorum Mss. collatione, ex Parenthesi textum hunc intercipiente, ex Macedi hæsitacione, qui demum ait: *Videbatur additus veteri editioni.*

15.
Probatio 5.

Probatur quinto ex Gregorio Nazianzeno. Is in Oratione de laudibus Athanasii, loquens de symbolo, quod misit Joviano una cum Epistola nomine suo,

& illustriorum Episcoporum Aegypti, Thebaidos, & Libyæ scripta, ait: *Nam cum ceteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifariam divisæ essent; ac multicirca Filium, plures circa Spiritum Sanctum ægram fidem haberent: pauci autem utrinque sani, & incolumes essent; primus ille, & solus, aut cum admodum paucis, veritatem palam, apertisque verbis promulgare non dubitavit. unam trium personarum divinitatem & essentiam scripto confessus: & quod multis illis Patribus circa Filium prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus Sancti divinitate superno afflatu consecutus.* Atque Imperatori donum vere regium, & magnificum offert. Hæc sane verba intelligi non debent de symbolo Nicæno, sed de alio expressius damnanate hæresim postea dictam Macedonianam, & Spiritus Sancti divinitatem apertissime contestante: quod constat ex verbis Nazianzeni. Neque intelligi possunt de Epistola Athanasii, cui Nicænam Fidem inseruit: nam & videtur Nazianzenus appellare Confessionem, non Epistolam: & hæc brevis quidem, & clusi Symboli stragulum, non erat forte dicenda *δοκον βασιλικον οντως, & μεγαλοπρεπες, donum vere regium, & magnificum.* Igitur de Symbolo dicto Athanasiano intelligendus est Nazianzenus, ut demonstrant Manuel Caleca supra laudatus, & Joannes Baptista Desbois in Addit. ad Bellarm. de Christo lib. 2. cap. 25. Respondent nihilominus Adversarii Nazianzenum ad utrumque respicere, & ad Symbolum Nicænum, & ad Epistolam Athanasianam: siquidem Athanasium misisse Confessionem Nicænam, testantur Theodoretus Hist. Eccl. lib. iv. cap. 3. & Nicephorus lib. x. cap. 42. Porro negantes Verbum *εμμετρον* solo Nicæno Symbolo refelluntur; & qui in Spiritum Sanctum loquuntur blasphemiam, citata Epistola refutantur.

Ex his inferitur quæstionem de Symbolo Athanasii esse de genere illarum, quæ possunt in utramque partem defendi. Videntur tamen prioris sententiæ momenta validiora, atque illam probabilior opinor. Ut unusquisque teneat quod magis approbat, ego tela, clypeumque suppeditavi.

16.
Resolutio
ultima pro
Symbolo.

CA-

CAPUT IX.

Basilium cognomento Magnum nunquam dogma Catholicum violasse.

SUMMARIUM.

1. Probatur à Basilio nunquam fuisse veritatem catholicam violatam.
2. Solvitur obiectio.

Defensio S. Basilii Mag.

FILII Divinitatem Basilii Cappadox Episcopus Cæsarea tam secularium, quam Sacrarum literarum celebritate, disciplina studio, rectaque vivendi ratione vere Magnus in libris contra Eunomium, in Epistolis contra Eustachium, in Consolatoria ad Ecclesiam Antiochensem, & in omnibus ferme gravissimis Operibus magnificavit. Haud recte sentire de Spiritu Sancto aliquibus visus est; idque cum in Conventu Episcoporum habito Cæsarea an. 370. in Festo S. Eupychii de Patris ac Filii divinitate fuscè disseruit, & nihil fere de Spiritu Sancto locutus est. De ipsius ergo fide breviter inquirendum.

1. S. Basilii nunquam prodidit Catholicam veritatem.

PROPOSITIO: Basilii veritatem Catholicam nunquam prodidit, ejusque calumniatoribus nulla fides est adhibenda.

Probatur 1. ex scriptis ejus.

Ex scriptis Basilii, ex rebus ab eo gestis, & Gregorii Nazianzeni præclarissimo testimonio probatur hæc propositio. Primi generis argumenta petuntur ex Hom. 27. contra Sabel. ubi ait: *Neque Trinitas manet Trinitas detracto Spiritu: & si unum aliquid ex creaturis adjungatur, universa creatura simul introductur, & Patri, Filioque annumerabitur.* Et in Epistola 60. docet Nicenam Synodum non definisse doctrinam de Spiritu Sancto, propterea quod nondum apparuerant bellum contra eundem Spiritum Sanctum gerentes. Tum subdit: *Nihil prorsus in Divina, ac beata Trinitate creatum adinvenitur.* Speciatim Spiritus Sancti divinitatem adstruit in Tractatu ad Amphilochem, qui liber totus in hoc argumento versatur: idemque præstat in tercio contra Eunomium. Librum de Spiritu Sancto rejiciunt Protestantes, nec mirum, cum 27. Capite probet Catholicorum doctrinam firmissimo Traditionum præsidio. Frustratamen, nulloque proventu rejiciunt librum hunc Refractarii; nam Erasmus, quem sequuntur, dimidium Operis recipit, postremam partem nequaquam; quod, ait ille, videatur phrasis alium referre genium, & interdum ad tragicum cothurnum intumescat oratio, &

rursus ad vulgarem sermonem subsideat. Et Robertus Cocus genuinum facetur usque ad cap. xv. At Erasmus idem Orationis vitium in laudatissimis Scriptoribus Hieronymo, Athanasio, & Chrysostomo deprehendi, eodem loco indignatur. Male ergo damnat ob styli alicubi varium partem Operis Basiliani. Contra laudant Basilii Opus Nazianzenus, Hieronymus, Suidas, Theodoretus, Joannes Damascenus. Quid singulos memorem? Etiam Isaacum Casaubonum Exercitatione xvi. in Baronium, & Guilelmum Caveum, aliosque Heterodoxos proferre possumus, erumpente undique veritate. De Traditionibus autem alibi. Scriptis Basilii addenda sunt egregia ejus pro Catholica Fide facinora, atque illud in primis, quod cum Eustathius Sebastenus junctus Eudoxianis cepit Spiritus Sancti impugnare divinitatem, Basilii sese ab antiqua hominis amicitia sejunxit, eumque permultis Epistolis confutavit. Denique Nazianzenus Orat. xx. *Nam, inquit, quod alioquin melius, quam quibusvis alii, Basilii Spiritum Sanctum Deum agnosceret, cum ex eo perspicue constat, quod & hoc sæpe de loco superiore, quoad per tempus licebat, prædicavit, & privatim apud eos, à quibus interrogabatur haud cunctanter confessus est: tum vero in suis ad me sermonibus apertius id demonstravit, non simpliciter hoc affirmans, sed, quod ipsi ante peravero acciderat, sibi rem omnium maxime horrendam imprecatus, nempe ut ab ipso Spiritu excideret, nisi cum Patre & Filio ut Consubstantialem, & honore parem veneraretur.* Pia ergo Basilii fides scriptis, exemplis, ac Testibus comprobatur.

Defensio 2. ex factis.

Defensio 3. ex Nazianzeno.

Oppones: In binis Basilii ad Apollinarem Epistolis multi occurrunt circa Trinitatem errores: Athanasius Episcopus Ancyranus adversus Basilii impietatem exposulavit: Eundem Religiosi viri damnarunt, quod in Festo Eupychii de Trinitate disserens subdole divinitatem Spiritus Sancti reticuerit, & fluvio, qui per alveum distenditur, illum comparaverit: non Deum, sed Dei

2. Obiectio.

Spiri-

Spiritum in Hom. 17. appellat: neque pari honore Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum glorificat, usus sapenumero hac formula; *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto.*

3.
soluio

Resp. Nunquam Divum Basilium de rebus ad Fidem pertinentibus cum Apollinari habuisse Epistolarum commercium; & binas scitantes erroribus citatas ab Athanasio Episcopo Ancyrae, sub ejus nomine fuisse suppositas: quod ipse Basilius contestatur Epist. 59. his verbis: *Ut calumniam illam, quae adversus nos invaluit depellamus, conspicuum facimus omnibus, nihil nobis cum illis esse commercii, qui ad eum modum loquuntur.* De Oratione habita in Festivitate Eupfychii, scribit Epist. 26. Gregorius Theologus Basilium prudentem servasse Oeconomiam. *Ingens, ait, circa eum bellum est, cupientibus nimirum haereticis nudam, & apertam vocem ex ipsiusmet Basilii ore arripere, ut ipse quidem ex Ecclesia expellatur, qui solus pene veritatis igniculus restat, & vitalis facultas, vicinis omnibus captis, ac subjugatis.* Praestat itaque Oeconomiam quamdam ad veritatem adhibitam fuisse, nobis videlicet temporis, quasi nebulae cuiusdam nonnihil cedentibus, quam ut illa ob praedicationis perspicuitatem opprimeretur. Non enim ex ea re nihil damnicimus, si ex aliis quoque dictionibus, quibus id certo colligatur, Spiritum

Sanctum Deum agnoscamus. Verum est quod nonnulli hanc Oeconomiam ignaviam esse judicaverunt, quod teneamur veritatem palam profiteri: sed aliud est non respondere quærentibus, aliud insidias evitare silentio. Certe Basilius audita calumnia Epist. 33. ad Theologum ipsam temporum catastrophem cautatur: neque alibi, ut ostendimus, hanc adhibuit circumspeditionem. At, inquit, Spiritum Sanctum non appellat *Deum*, sed *Dei spiritum*. Id quidem non semper; nam Hom. 141. ait: *Confitendum est Deum esse Patrem, Deum, Filium, Deum Spiritum Sanctum.* Quare ubi vocat Spiritum Dei, usurpat Dei nomen, more veterum, *notionaliter*: & habet praeclarum imitationis exemplum, id est, Paulum; qui, ut plurimum Dei nomine intelligit Patrem, ut animadvertit Chrysostomus Hom. v. de Incomprehensibili. Demum cap. 25. de Sp. Sancto, demonstrat in glorificationis hymno particulam *In* eandem vim habere, ac particulam *Cum*: & perinde esse si dicamus: *Gloria Patri per Filium unicum in Spiritu Sancto*, Et: *Gloria Patri, & Filio cum Spiritu Sancto.* Proximo cap. 26. illarum particularum diversitate eloquenter divinarum Personarum exponit originem: & cap. 27. etiam alteram formam approbat ex Apostolica Traditione: ob quam, ut praeponui, liber ille ad Amphilo- chium minus placet Protestantibus.

CAPUT X.

Agitur de Fide quorundam Occidentalium, scilicet Tertulliani, Cypriani, Lactantii, & Arnobii.

SUMMARIUM.

1. Praemittuntur notanda circa statum quaestionis.
2. Propugnatur à Tertulliano probabilis non fuisse improbatam Verbi Divinitatem.

- à num. 3. usque ad 6. diluuntur opposita.
7. Profertur opinio de reliquis tribus.

I.
Quid de Tertulliano sentiendum.

NOVI Ebionitæ nobis Occidentales quoque Patres obijciunt, praesertim Septimum Tertullianum Afrum genere, patria Carthaginensem, nobilitate conspicuum, & prope finem seculi saeculi literarum splendore clarissimum. Illum etiam Clericus in Hist. Eccl. ad an. 186. contendit docuisse contra Praxeam tres esse Divinas substantias; & ambiguum esse in hoc Opere sensum, plures affirmaverunt. Scripsit tamen Tertullianus adversus Praxeam jam Montanista, ut liquet ex libri initio, in quo illius sectæ parentem non semel

commendat sub magno nomine Paracleti. At hunc quoque librum ab errore Ariano immunem facile mihi persuadeo ob collationem locorum, Auctorumque perillustrium, cujusmodi sunt Bellarminus, Alexander. Tournely, alique plurimi, testimonium.

Id modo demonstraturus duo notanda praemitto. Primum est, Praxeam agnovisse unicum Deum mundi conditorem, & improbasse Patris, Filii, & Spiritus Sancti distinctionem, ex qua putabat consequi tres Deos esse, sive tres substantias suis distinctas proprietatibus: idque

idque fatetur ipse Clericus num. 111. pag. 390. Ad oppugnandum itaque Praxeam, quid incumberebat Tertulliano, nisi data opera in una divinitatis Natura demonstrare tres Personas esse distinctas, & earum pluralitatem non evertere unitatem substantiæ? Enimvero nisi id efficit Tertullianus, necesse est aut consentiat Adversario, aut illius argumentationi succumbat. Advertendum præterea est, quod cum generatio Verbi sit quædam quasi sermonis prolatio, antiqui Patres nonnulli duplicem Filii generationem ante conditas creaturas distinguunt, quod dixerim ego æternam generationem, ejusque progressum. Prima generatio est, cum Pater Verbum genuit intelligendo se ipsum; quam generationem constat sempiternam esse, cum Deus semper fuerit Pater, ac rationalis. Altera generatio, seu potius externa Verbi prolatio fuit, quando Verbo virtutis suæ mundum condidit. *Hæc est* (inquit Tertullianus cap. 7. contra Praxeam) *nativitas perfecta sermonis, dum ex Deo procedit, conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiae. De hinc generatus ad effectum, cum pareret cælum.* Hæc tamen analogia potius, quam proprietate sermonis dicta sunt: sed, ut videantur, mente ne decident.

2. PROPOSITIO: Sententia est probabilior, Tertullianum Verbi non improbasse divinitatem.

Et quidem Ariana perfidia est negare aut æternitatem Verbi, aut propriam ex Patre generationem, aut unam in utroque substantiam; quæ omnia quisquis profitetur ac propugnat, Catholice sentit de Trinitate. Atqui Tertullianus talem asseruit in Verbo æternitatem, generationem, substantiam. Ergo de Trinitate sentit Catholice, & prædamnavit Arianam perfidiam. Probatur minoris propositionis pars prima. Cap. 5. contra Praxeam inquit Tertullianus: *Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi, & mundus, & locus, & omnia. Solus autem, quia nihil aliud extrinsecus præter ipsum. Cæterum ne tum quidem solus: habebat enim secum, quam habebat in semetipso, Rationem suam scilicet. Rationalis enim Deus, & ratio in ipso prius, & ita ab ipso omnia.* Et cap. 8. Sermo ergo & in Patre semper, sicut dicit, *Ego in Patre; & apud Deum semper, sicut scriptum est, Et sermo erat apud Deum; Et nunquam separatus à Patre, aut alius à Patre, quia, Ego & Pater unum sumus.* Secunda pars constat tum ex cap. 21. Apologe-

R. P. Berti Theol. Tom. II.

tici, ubi ait: *Hæc ex Deo prolatum dicimus, & prolatione generatum, & idcirco Filium Dei, & Deum dictum ex unitate substantiæ:* tum ex verbis superioribus allatis ex cap. 7. contra Praxeam: *Hæc est Nativitas, &c.* Tertia autem pars probatur ex illis verbis cap. xv. *Ita connexus Patris in Filio, & Filius in Paraclete, tres efficit coherentes, alterum ex altero: qui tres unam sunt, non unus: quomodo dictum est, Ego, & Pater unum sumus, ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem.* Etiam in libro de Pudicitia cap. 21. *Trinitatem unius divinitatis, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum* proficitur. Eisdem cap. 2. adversus Praxeam declarat esse *Unius substantiæ, & unius status, & unius potestatis.* Igitur Tertullianus, quod erat demonstrandum, Filii æternitatem, generationem, divinitatemque naturam propugnat.

OPPOSITIONUM REFUTATIO.

Arguit Clericus in Hist. E. ad an. 186. Docet Tertullianus contra Praxeam ac Oblectio 3. Sophiam ac Verbum in Dei quidem sensu rici. ab omni æternitate paratum, sed accepisse substantiam, ac genitum duntaxat quando Deus universum condere instituit: tum profusum è corde Patris, veluti frutex à radice, fluvius à fonte, radius à sole; ideoque parem habere cum Patre, non eandem substantiam, & hanc in plures gradus secari. Superat ergo sententia Tertulliana absurditate Arianam. Probat id Clericus quatuor argumentis. I. Tertullianus post fidei confessionem, quam Praxeæ opponit, cap. 11. ait: *Tres autem non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma, &c.* Quæ ad Praxeam nihil facerent, nisi Tertullianus plures substantias intelligat: libenter enim ille relationes, aut modos in Essentia numero una admittebat. II. cap. 6. inquit: *Ut primum Deus voluit ea, quæ cum Sophia ratione, & sermone disposuerat intra se, in substantias & species edere: ipsum primum protulit sermonem habentem in se individuas rationem, & Sophiam, ut per ipsum fierent universa, per quem erant cogitata atque disposita, imò & facta jam quantum in Dei sensu.* III. Sermone generatum ad effectum, paulo post inquit, *habere substantiæ proprietatem, ut res, & persona quædam videri possit.* Existimabat ergo Tertullianus Sermone esse accidens, priusquam Deus eum conderet initium viarum suarum, atque faceret sibi parem, & primogenitum.

Q

IV.

IV. Cap. 13. explanat Verbi *prolationem* exemplo fruticis à radice prodeuntis, fluvii manantis à fonte, radii à face: *quæ species*, inquit, *sunt probolæ earum substantiarum ex quibus prodeunt*. Agnoscit ergo Tertullianus unam substantiam Divinam *specie*, sed numero non unam, quod & totus liber ostendit. Habet consimilia Petavius lib. 1. cap. 5.

4. Scopus Clerici.

Clerici Scopus, ut significat ibidem num. ix. est lectorem præmonere, ne Patribus, qui post sæculum Apostolicum floruerunt, nimium credat: Traditionem evertere, & in sola Scripturarum revelatione regulam Fidei statuere: quod magno verborum apparatu molitur in iv. Epistola Critica, quæ est *de usu Patrum*. Id tamen non potest consequi ex paucorum errore: neque enim unus vel alter poterit universalem Traditionem labefactare. Peccare etiam videtur Petavius, qui fere de omnibus PP. Antenicæis sinistre judicat, augetque Hæreticorum audaciam tanti viri auctoritate pugnantium. Sed vir eruditus non advertit consequentiæ malitiam: & in Proemio magni de Trinitate Operis docet alios, si Tertullianum ac Tatianum excipias, etsi in consuetudinibus quibusdam nonnihil deflectunt à regula, dogmatis tamen tenere substantiam.

Solutio.

Sed respondetur argumentationibus utriusque. Atque ad primam dico: gradus, quos Tertullianus in Deo adstruit, esse relationum ac personarum, id est, unius ab alia originem: primo quia ibidem sequitur: *Tres autem non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma, nec potestate, sed specie: unius autem substantiæ, &c.* Deinde, quia contra Hermogenem cap. vii. ait: *Divinitas autem gradus non habet, utpote unica*. Præterea, quoniam nomine gradus, formæ, ac speciei non potest Tertullianus designare nisi ordinem Personarum; cum naturam, sive substantiam, unicam dicat semel, iterumque. Neque verum est Praxeam agnovisse in Deitate pluralitatem relationum, saltem ad Terminum substantialem, ut in priori adnotatione dictum est; alias tenuisset Catholicorum sententiam: sed adstruit relationem ad summum fictitiam, non Personarum substantientiam; qualem proinde *graduum* distinctione Tertullianus designat. Ad 2. dico prolationem Verbi in molitione creaturarum, quam Tertullianus analogice vocat generationem, non excludere sempiternam productionem Sermonis: quod & supra animadverti, & ex eodem loco inferitur, qui obijcitur. Si enim creaturæ factæ sunt

per idem Verbum, ac sermonem, à quo ab æterno fuerant dispositæ; profecto ab æterno extabat hoc Verbum, hic sermo: & quod genitus sit *ad effectum*, id est, prolatus ad operis molitionem, non excludit Nativitatem perfectam *sermonis ad cogitatum*, scilicet, in sinu Patris. Ad 3. dico: Deum non loqui more hominum prolatitio sermone; sed quando dixit E. G. *Fiat lux*, idem Verbum prolatus est, quod erat genitum ex Patris substantia; hæc autem locutio non connotat terminum intrinsicum ac sempiternum, sed extrinsecum, ac temporarium, id est, creaturam. In hac Sermo dicitur *factus primogenitus*, non quod tunc habuerit substantiam, non antea: sed quoniam in productione universi Sermonis virtus est patefacta: quod Tertulliano dicitur *gigni*; quomodo etiam resurrectioni Christi dicitur generatio, id est, quædam æternæ generationis progressio; ut explicavi lib. vii. cap. 9. Ac Tertullianus hoc etiam loco generationem illam sempiternam commemorat, dicens: *Filius factus est primogenitus, ut ante omnia genitus, &c.* Observat insuper de eadem Sophia dici: *Ante Luciferum genui te*, propter originem à Patre; atque *Hodie genui te*; ob prolationem sermonis temporariam: quæ statutam roborant præmonitionem. Ad 4. ne molestum sit plura dicere; istiusmodi exemplis ostenditur Sermonem non esse ex nihilo conditum, sed progenitum è patris substantia. Innuit autem Tertullianus maximum inter allatas comparationes, & Dei sermonem, discrimen; dum illas appellat *substantiarum probolæ*, sive emissiones: Filium vero alium à Patre, *Personæ, non substantiæ nomine*; & infra: *Ubique teneo unam substantiam in pluribus coærentem*; ubi naturæ unitatem, non paritatem, ut jactat Clericus, asserit Tertullianus, ac repetit. Illi vero satis, ut arbitror, responsum est.

Rursus obijcies: Tertullianus in 2. contra Marcionem Patrem invisibilem facit, at non Filium, quem ab initio conversatum ait: congressumque cum Patriarchis. Item in 3. cap. contra Hermogenem, Patrem ac Judicem non semper Deum fuisse pronunciat verbis hisce absurdissimis: *Quia & Pater Deus est, & Judex Deus est: non tamen ideo Pater, & Judex semper, quia Deus semper; Nam nec Pater potuit esse ante Filium, nec Judex ante delictum. Fuit autem tempus, cum & delictum, & Filius non fuit, quod Judicem, & qui Patrem*

5. Objectio.

Patrem Dominum faceret, &c. Rur-
sus cap. 9. contra Praxeam Patri totam
substantiam divinitatis attribuit, Filio
autem portionem quamdam, ac propterea
Patrem majorem esse Filio declarat.

6. solutio. Resp. ad 1. Filium per Tertullianum
olim apparuisse, non Patrem, quoniam
ad illum spectabat legis dispensatio &
Oeconomia: ut diximus cap. 2. ad 1.
de Justino; quod non obscure innuit ibi-
dem Tertullianus, docens solum Filium
ab initio conversatum, quia hunc Pater
*proferendo Filium fecit, & exinde omni
dispositioni suae, voluntatique praefecit.*
Ad 2. Ratiocinatur argute ex princi-
piis Hermogenis, qui probabat æter-
nitatem materiae ex quo Deus ab æterno
fuerit Dominus, & asserbat illam di-
gestam à Filio, quem æternum esse ne-
gabat. Sic ergo doctrinam, hominis-
que acumen retundit. Si ab æterno
Deus erat Pater per Filium gignendum
in tempore; potuit etiam ab æterno esse
Dominus *per ea, quæ sibi servitura fe-
cisset.* Quod si pugnaciter contendas
Tertullianum in proprio sensu locutum:
dico Deum non semper habuisse Filium
adoptivum, aut naturalem humana car-
ne circumdatum; quippe consilium Ter-
tulliani est demonstrare in Deo relatio-
nem Patris, Domini, Judicis, utpote
extrinsecas non connotare terminum ab
æterno existentem, ut fallaciam depel-
lat Hermogenis. Atque hic ego Petavi-
um appello ad librum contra Praxeam
cap. VIII. in quo tam diserte sempiterna
Filii coexistentia enunciatur. Scio quos-
dam Theologos respondere, Deum non
semper fuisse Patrem manifestum, in se
tamen fuisse ab æterno; idque affirmare
Tertullianum, ut solvat Hermogenis
argumenta. At non video quomodo
ea responsione refellatur Hermogenes,

qui talia de materiae æternitate somnia-
bat, nempe ab initio fuisse occultam,
digestam tamen ac formatam in tempore.
Postremo argumento istud habeto res-
ponsum: portionem appellat Tertul-
lianus *derivationem*, id est, originem:
qua Filium minorem Patre illi quoque
dixerunt, qui Arium debellarunt. Di-
cet aliquis, me pugnancia scribere, qui
Tertullianum lib. 2. feci Anthropomor-
phitam: non enim potest intelligi re-
rum corporearum generatio ebsque de-
fluxu, & divisione substantiæ. Verum
& alterius generis Tertullianus corpus
excogitavit, quod si non repugnat di-
vinitatis naturæ, nec Divinæ repugna-
bit generationi: & nego ad veram cor-
poris ideam illum mentem vertisse; ac
præterea non absolute ibidem differui,
sed opinanter. Denique Tertullianum
non semper sibi constare docet Petavius:
qui num. III. quamdam in eo observat
præclaram de Trinitate sententiam; &
tamen vult impietate Arium superasse.

De Cypriano non opus est specialem
instituere disputationem, cum Christi
divinitatem disertissime ostendat in 2.
libro Testimoniorum contra Judæos: ne-
que in contrarium opponantur, nisi quæ
plenissime hucusque diluimus, E. G.
quod aliquando Filium fateatur minorem
Patre, eique subiectum. Lactantius au-
tem, & Arnobius Fidem Catholicam
profitentur: ille quidem lib. 2. Div. In-
stitut. cap. 8. & lib. 4. cap. 29. Ille
in ornatissimo opere adversus Gentes.
In his, si aliqua offenderis duriora, ex
dictis poterunt emolliiri: neque debemus
accuratissimam exquirere Theologiam
ab iis, qui Rhetoricæ præcipuam ope-
ram impenderunt. De istis igitur, ut
Capiti finem faciamus, hæc tantum.

7. Quid de Cy-
priano sen-
tiendum.

C A P U T XI.

Eusebii Pamphili fidem adhuc in ambiguo pendere.

S U M M A R I U M.

1. Habetur Notandum historicum circa statum
quæstionis.

à num. 2. usque ad 6. afferuntur fundamenta
contra Eusebium pugnancia.
à num. 7. usque ad 12. Habetur ejus defensio.

1. Eusebii Pam-
phili Fides
dubia est.

N ULLUS est, qui Eusebium Cæsa-
riensem cognomento Pamphilum
Agapii in Episcopatu successorem
summæ eruditionis virum non admire-
tur: quam ei gloriam solus Scaliger in
Animadversionibus Eusebianis perperam
conatur eripere. Tale non est de illius
circa Verbi Consubstantialitatem Ortho-
doxiæ commune judicium, plerisque
Eusebium damnantibus, absolventibus
aliis. Stant pro Eusebio Molinaus, Zan-
chius, Caveus, Valesius, Petitidier;
oppugnant Baronius, Petavius, Alexan-
der, Clericus: quos è magno Scripto-
rum numero satis est memorasse; nam
hi de Eusebio plura, ceteri per pauca scri-
psere.

Q 2

plere. Horum lectis lucubrationibus gravior, quam antea, visa est controversia: unde statui argumenta utriusque partis proponere, suaeque vicissim responsa. Ac principio duo sunt mihi notanda: primum quidem falli Protestantes, qui asserunt Pontificios inter Fautores Arianismi accensere Eusebium, ad elevandam de Baptismate Constantini Historiam, quasi in gratiam Arianorum mentitus sit tinctum Nicomediae. Nam Augustissimum Imperatorem Romae baptizatum negant Eruditi viri, qui Eusebium connumerant Arianis, ut Natalis Alexander, Antonius, & Franciscus Pagi, alique: Et e contra quidam praeter Pontificios Eusebii Arianismum propugnant, ut Epist. 2. Critica Joannes Clericus. Ea ergo de Baptismate Constantini quaestio, de qua nolumus hic disceptare, non est causa, ut à nostris sinistre de fide Eusebii judicetur: quamquam supposito ejus Arianismo ex libris ejusdem & veterum testimonio, inferant aliqui potuisse ad sectae commendationem mentiri.

Notandum. Praeterea notandum est Eusebium lib. 1. contra Marcellum Ancyranum cap. 2. & lib. 3. cap. 7. & in Hist. Eccl. lib. 1. cap. 2. fateri Filium ante omnia fuisse, & non è nihiloeductum, & creatum in tempore, sed ab aeterno ex substantia Patris generatum: quod asserit quoque in Epist. de Decr. Nic. Syn. Sanctus Athanasius. Rejicit ergo Eusebius praecipuos errores Arianorum, neque Arianus dicendus est, sed ad summum Semiarianus. Nec tamen iniquissime dicitur à Hieronymo Arianorum signifer, ut inquit Valefius in Praefat. Hist. Eusebii, & Du-Pin in nova Bibliotheca: cum Arianorum nomine ii omnes comprehendantur, qui Filio denegant divinitatem, etsi unus sit in dogmate iniquior altero; imo Eusebium Ario impense favisse, eique maxima consuetudine conjunctum, nemo possit negare: & idcirco carpendus non erat tanta styli acrimonia beatus Hieronymus. Jam quaestionem propositam persequamur.

ADVERSUS EUSEBIUM.

2.
Damnatur
Eusebius
Arianismi
ex scriptis.

Qui partes Accusatorum obtinent, his argumentis Eusebium damnant Arianismi. Proferunt 1. Eusebii scripta, unde senas Arianismi teterrimas notas apparere contendunt. Est prima distinctio divinitatis in plures gradus: nam lib. VII. Praep. Evangelicae cap. 5. appellat Filium secundam substantiam à primo principio conditam: & non semel principium

alterum à primo. Secunda nota Arianismi est, quod ait Filium post Patrem existere lib. IV. Demonstrat. Evangelicae cap. 3. tametsi eo loco splendorem soli coexistentem esse pronunciet: ideoque magis Filium à Patre divellit, quam lucem à sole. Nota Arianismi tertia est, quod Verbum vocat artificem, Patris opificium, secundum Dominum, basim & fundamentum creaturarum, quae futurae erant; id vero lib. IV. citati Operis, & lib. I. de Ecclesiastica Theologia ac praeterea γεννητόν, & γεννητόν, id est, *genitum*, & *creatum*, more Arianorum confundit. IV. In primo contra Marcellum cap. 7. in hoc Divinam Monarchiam, & unitatem constituit, quod solus Pater sit caput ac principium, Filius autem non Deus, sed Dei unigenitus, ita ut sint *duae usae*, ac *duae potestates*. Quinta perversi dogmatis nota est, quod in eodem libro Filium declarat Mediatorem inter Deum & Angelos inspecta quoque natura, quam ante Incarnationem habuit à Patre. Et sexta Arianæ labis macula in eo sita est, quod cap. 19. Patrem & Filium unum esse definit *tropica voluntatum unitione*. Quae omnia, etiamsi in Antiquioribus Patribus possunt benigne exponi, impia sunt in ore Eusebii, qui Nicæno Concilio interfuit, eique dolo subscripsit. Hæc est Synopsis argumentorum Petavii lib. 2. de Trinit. cap. XI. & aliorum, qui exinde scripserunt, illumque expilarunt.

Stat praeterea pro hac sententia septima Synodus Oecumenica, quæ Act. V. recitato Eusebii loco contra usum sacram Imaginum, declaravit rationes Eusebii nec flocci faciendas esse, cum fuerit homo *traditus in reprobum sensum, & ejusdem cum Ario opinionis*. Deinde Act. 6. clamarunt PP. quod Eusebius in Synodo Nicæna *labiis veritatem honoravit, animus vero longe ab ea aberat, ut ostendunt scripta ejus, & Epistola omnes: & mansit ut Aethiops minime mutata cute sua*. Nec solvitur argumentum, si cum Valefio reponas, actum II. Nicæna Synodo non de Fide Eusebii, sed de Imaginum cultu, ideoque, cum Iconomachi testimonium protulissent ex Eusebii ad Constantiam Epistola, eoque maxime niterentur, PP. ad elevandam hujus auctoritatem exclamarunt Eusebium fuisse Arianum; verum obiter tantum, non data opera, aut cognita causa. Non valet, inquam, hæc reponere: nam PP. satis Arianismum Eusebii exploraverant, qui ejus scripta Arianoframento infecta statim opposuerunt, hoc est, Epistolam ad Euphrationem, & alteram

3.
Damnatur à
Synodo Oe-
cumenica.

alteram ad Alexandrum Episcopum Alexandria Ariana pestefcentes, nec non communem fidelium opinionem. His Clericus Caveum condigna auctoritate revincit, ac simul Valeſius refutatur.

4. Damatur ex Epistola ad Cæsarienses.

Tertio vafritiem Eusebii detegit ſua ad Cæsarienses Epistola. In qua profitetur ſe recepiſſe voces, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ex ſubſtantia Patris, & ὁμοούσιος τῷ πατρί, Conſubſtantialis Patri: quatenus ſignificant Filium ex Patre quidem eſſe, ſed non Patris portionem: quod nullus Arianorum negaſſet. Addit ſe pariter admiſiſſe voces γεννηθέντα, & ποιηθέντα, Genitum, non factum: quoniam Factum adjectivum eſt cæterarum creaturarum, quæ per Filium factæ ſunt. Ait probaſſe ſe voces alias, Non erat antequam genitus eſſet, quia omnes fatentur filium Dei fuiſſe, priuſquam ſecundum carnem gigneretur. Affirmat fuiſſe in Patre potentia, priuſquam actu fuiſſet genitus. Concludit denique ſe idem credere, & docere quidquid præteritis temporibus crediderat, & docuerat. Veterator eſt ergo, vaſerrimus, & vere Aethiops, cui detrahi nequit fuligo: & fruſtra ex deſcriptione Nicæna illum conati ſunt aliqui dealbare.

5. Damatur ex teſtimonio veterum.

Accedit argumentum quartum, ex veterum contra Eusebium teſtimonio. Nam Athanaſius in lib. de Decr. Nic. Syn. tradit, illum priuſ temere erraſſe, & fruſtra pugnaſſe adverſus veritatem, & tanquam canem ad vomitum rediiſſe. Hieronymus eum appellat hæreticum hominem, apertiſſimum impietatis Arianae propugnatoſem, Arianorum ſigniferum, tam in lib. 1. Apolog. cap. 2. quam in Epist. ad Pamachium 65. Epiphanius H. 68. eundem inter Fautores Arianorum connumerat. In ejus ſcriptis Arianici dogmatis germina deprehendunt Theodor. lib. 1. Hiſt. Photius Cod 19. alii- que permulti. Eos vide in Præf. Valeſii.

6. Damatur ex ingenio & ratione agendi.

Denique redarguunt Eusebium ipſius ingenium, & ratio agendi. Etenim in Concilio Nicæno propoſitæ Fidei formulæ initio ſubſcribere recuſavit, licet poſtridie annuerit veritus piſſimi Imperatoris minas, & ærumnas exilii. Abſoluta autem Synodo Arianorum partibus maxime ſtudit. Præſuit horum conventiculis Antiocheno, & Tyrio, ac Magnum Athanaſium continuo vexavit. Episcopos Arianae factionis in libris contra Marcellum eximia laudatione proſequitur: & peſtilentiſſimæ cadaver hæreſeos, quæ tantas orbis plagas infecit, in Eccleſiaſtica hiſtoria curavit alto ſe-

pelire ſilentio. Quinque ſunt ergo contra Eusebium capita accuſationis, ab ejus ſcriptis, à Synodali ſententia, à ſimulata ſubſcriptione, ab Adverſariorum dignitate, atque à Perſonæ adjun-ctis.

IN EUSEBII DEFENSIONEM.

Quoniam proxima eſt accuſandi ac defendendi ratio, alia quinque pro Eusebio, eodemque ordine argumenta pro-ducam. Sit primum ex ejus ſcriptis. In his adinvenio ſex divinitatis Filii characteres. Nam 1. Eusebius, quamvis frequenter ſolum Patrem appellat Deum, quia ſolus caret principio, & eſt totius ſons Deitatis, nihilominus lib. 1. de Eccl. Theolog. cap. 20. ait de Filio: Deus eſt, ac Dominus ſimiliter atque Pater, & Dominus ac Deus, quomodo per Scripturas univerſas annuntiatur. Atque exponens illud Deus erat Verbum, declarat non θεῶν appellari, ſed θεὸν, quia habet Divina dignitatis excellentiſſimam naturam. Dei ergo nomen Filio non denegat. II. Libro 1. & 2. contra Marcellum tribuit Filio omnipotentiam, infinitatem, & gloriam miraculorum. Fatetur itaque illi convenire attributa, quæ ſunt propria ſummi Dei. III. In VII. Demonſtr. Evang. cap. 2. recitato de Chriſto inſigni loco Micheæ, Et egreſſio ejus à diebus æternitatis, hæc habet: Quod ab æterno exiſtat, cui eſt accommodandum niſi ſoli Deo? Igitur in Chriſto etiam coæternam Patri divinitatem agnovit. IV. De Eccl. Theolog. 2. cap. 4. Eusebius Filium docet revera eſſe αὐτόθεον. Huic vocabulo apud veteres duplex ineſt ſignificatio ob geminam vim hujus pronominis αὐτό in compoſitis, aut enim ſignificat quod à nullo principio originem habet, & hoc ſenſu Filius non eſt αὐτόθεος, Deus ſe ipſo: aut ſignificat quod non eſt tale participatione, ſed ſua met ſubſtantia, & ita Filium eſſe αὐτόθεον fides tenet, eoque nomine Athanaſius in fine Protreptici egregie Arianos reſellit. Vide Petavium præcipuum Eusebii hoſtem, lib. vi. de Trinit. cap. xi. hæc docentem, & acute probantem. At Eusebius non credidit Filium eſſe αὐτόθεον priori ſenſu, neque enim Sabellianus erat, aut filium à Patre generatum negabat. Ergo Filium putavit αὐτόθεον in altero ſenſu, nimirum ipſiſſimum Deum, non participatione, ſed ſubſtantia. Sufficit, inquit Valeſius de voce illa αὐτόθεος, ad repellendas omnes calumnias eorum, qui Eusebium noſtrum Ariani dogmatis labe

7. Defensio Eusebii.

Defensio ex scriptis propriis.

aspersum crediderunt. V. Filium esse Unigenitum Dei filium naturalem, non adoptatum, ex substantia, non ex Patris potentia genitum, disertissime scribit Eusebius lib. 1. contra Marc. lib. v. Demonstr. Evang. cap. 4. & alibi quam sapissime. VI. In generatione Patris Verbum eandem recipere Deitatis naturam non poterat Eusebius fateri expressius, quam in in 1. de Eccl. Theologia hisce verbis: *Quod natum est ex carne caro est: & quod natum est ex Spiritu Spiritus est. Deus autem Spiritus. Consequens igitur est, ut intelligamus quod natum est ex Deo Deum esse; &c.* Jam vero si Filio dat Eusebius Dei nomen, Dei attributa, Dei aternitatem, Dei Θεότην, Dei naturalem imaginem, Dei veram propriamque substantiam: quomodo Arianica labe contigit?

8.
Defenditur
ab auctori-
tate.

Producam modo alterum ab insigni auctoritate argumentum. Cum Occidentales, uno fere excepto Hieronymo, de Eusebio honorificentissime locuti sint, Romani Pontifices Eusebium tanquam Orthodoxum agnoverunt: ex alio autem capite horum iudicium Patribus secundæ Nicenæ Synodi videtur præferendum. Hujus argumenti priorem partem demonstro ex libro Gelasii de duabus naturis, ubi Eusebius inter Catholicos Scriptores refertur; atque ex testimonio Pelagii, qui illum nominat inter Historicos honoratissimum. Vide Præfationem Valesii. Partem alteram probo, quia in Epistolis recitatis in VII. Synodo asseritur quidem Patrem esse Filio priorem, secundam causam, aliaque id genus nonnulla. At hæc omnia, si cum iis æquiparentur, quæ nuper recitata sunt, debent exponi de prioritate originis, & de relativo ordine Personarum. Cum tamen in se dubia sint, & aliunde nota esset familiaris Eusebii cum Arianis consuetudo, atque ob Orientalium scissuras Casariensis tanquam Arianus audierit; recte PP. Nicæni noluerunt scripta Eusebiana probare: eo vel maxime quod Iconomachi simul, & Ariani, tanti viri freti auctoritate pertinacius fovebant errorem. Alioquin, si hæc pro Eusebio non valent, quomodo viri probi, atque eruditi Honorium ab errore Monothelitarum immunem esse fatentur, quem lecta ad Sergium Epistola Synodus VI. damnavit? Si hæc ob falsum rumorem, & Honorii cum Monothelitis consuetudinem, aut Oeconomiae causam, aut sinistro iudicio in Romanum Pontificem nulla hæresi maculatum sententiam dixit: quare non

potuit idem evenire Patribus Synodi VII. circa Casariensem Episcopum? Honorii Orthodoxia in IV. horum librorum parte erit vindicanda.

Urgebo tertio loco argumentum ex Actis Synodi Nicænæ: Si enim hujus fidei revera Eusebius subscripsit, quomodo inter hæreticos connumeratur? Quoniam, inquiunt, politico spiritu id fecit, non Catholica ductus pietate; & diu subscribere detrectavit. Atqui ex ipsa Eusebii renitentia ingenua ejus fides apparet; multi enim & piissimi, & doctissimi initio respuerant *Omoousion*, propterea quod Sabelliani inde inferabant divinæ naturæ scissionem. Hinc Eusebius in Epist. ad Casarienses: *Non concessimus*, inquit, *sine inquisitione, quod Filius sit ex substantia Patris, & Patri Consubstantialis.* Hæc se probasse ait, statim ac alii PP. confessi sunt, ita Filium esse *Omoousion*, ut non sit pars essentiae paternæ. Nolebat ergo *Omoousion* admittere, non quod consentiret Arianis, sed quod Sabellianis adversaretur, nec aliud objecit circa præfatam dictionem. Quatenus ergo apposita est in perniciem Arii, probavit eam Eusebius: & pristina repugnantia potuit esse zelus veritatis. Nimis scrupulose in hac Epistola notantur ea verba *κατὰ τὴν φύσιν τῶν κατὰ τὴν φύσιν κτισμάτων* *ceterarum creaturarum*, quasi Eusebius in rerum creaturarum serie etiam Filium comprehendat: nam paulo post addit *nullam esse Filio Dei similitudinem cum factis creaturis, & Patri, qui eum genuit per omnia esse similem*: ubi absque pronomine habetur *πρὸς τὰ γεννῆται κτίσματα*, *cum factis creaturis*: neque istuc legitur *similem factum*, ut alii vertere, sed *ἀπομορφωσθέν* duntaxat, scilicet, *assimilari*. Addunt Adversarii, affirmasse Eusebium se probasse Filium non esse ex non extantibus, quod præextiterit Incarnationi. At nunquid negat æternam Filii existentiam? Imo in Confessione Fidei suæ in eadem Epistola, ait: *Et in unum Dominum Jesum Christum Dei Verbum, Deum ex Deo, lumen è lumine, vitam è vita, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Deo Patre genitum, per quem etiam cuncta facta sunt.* Regerunt dixisse, quod Filius antequam gigneretur fuit in Patris potentia, & hæc Verba Socratem prætermisisse, ne causam Eusebii aperte proderet. At e contra, cum non sint apud Socratem, videntur addita cujusdam Ariani malitia. Præterea, & si duriora hæc videantur, exponi possunt de sola originis prioritate; cum aliis in locis doceatur manifeste Filium semper fuisse,

ut-

utpote genitum è substantia Patris, non è potentia: ita in 2. de Eccl. Theol. & in 1. contra Marcellum. Quod postremo obijciunt ex laudata Epist. asserere Eusebium se in priori perseverare sententia, referendum est ad Confessionem Fidei suæ; ait enim: *Convenire visa sunt, quæ in fide præexposita nos ipsi confessi sumus.* Atque in Fide Eusebii desiderabatur tantummodo vox *Omoousion*; quam nulla malitia, ut dictum est, respuebat. Ex quibus constat non simulato animo, sed ingenue Eusebium Fidem probasse Nicanam.

10. Defenditur ex eorum testimonio. Veniamus ad veterum testimonia: Eusebium fuisse Arianum negat Socrates in Hist. Eccl. lib. 1. cap. viii. Et lib. ii. cap. 21. Manifeste redarguere furorem Arianorum, & ab his defectionem ipsius insimulari, scribit ipse Theodoretus lib. 1. cap. xi. Gelasius Cyzicenus in lib. ii. de Synodo Nicæna cap. 1. *Nemo existimet, inquit, ex iis, quæ de illo circumferuntur, virum hunc in Arii impietatem unquam concessisse.* Infinitus ero, si omnia proferre voluero. Quod Græcorum plures Eusebium Arianis adnumerent, fecit præfata Arianorum insimulatio; & maxime illorum contubernium, & lata à Tyriensi Synodo in Athanasium sententia. Propter hæc duo venit in suspicionem erroris. At non contigit fere idem Liberio, quem cap. sequenti à nota Arianismi vindicabimus? Hominem impense Arianis patrocinatorum, nemo mirabitur, qui horum noverit calliditatem, & quanta Athanasio crimina supposuerunt. Hujus autem argumenti hæc est consecutio: damnant Eusebium permulti, defendunt & plurimi; potuerunt illi decipi falsis rumoribus, rerumque gestarum specie. His ergo, non illis subscribendum est; præsertim cum in æquali testimoniorum discrepantia sint favorabilia oppositis præferenda.

11. Defenditur à cultu. Postremo Eusebii probitatem, fidemque Orthodoxam probat cultus, quo multi eum tanquam Sanctum venerati sunt. Locum habet die xxi. Junii in Martyrologio Ussuardi & Adonis, in Breviario Ms. Lemovici, apud Vetussum Auctorem Pass. S. Valeriani, In Canone Paschali Victorii: cohonestatur titulo Sancti in antiquo Ms. Hist. suæ penes Ecclesiam Parisiensem: Beatus, Doctus, & Ecclesiasticæ Historiæ dictator illustis dicitur in Veteri Ms. Regiæ Sveciæ apud Cl. Schelstrate Tom. 2. Antiq. pag. 563. Hæc nequeunt intelligi cum Baronio de Eusebio Samosateno, neque cum Pagio de S. Eusebio

Episcopo Casareæ in Cappadocia Magni Basilii decessore. Etenim Eusebius ille non erat Palestinus, & Casariensis; iste non erat Ecclesiasticæ Historiæ dictator. Cum hac duplici evidentissima nota distinguitur Eusebius in Martyrologio Ussuardi, in Ms. Parisiensi, & in Codice Sveco. Quomodo ergo Pagius putat Eusebii nomine non posse intelligi Samosatensem, cum is non fuerit Casariensis; ita errare potest Pagius ipse, quoniam Eusebius Cappadox non fuit Historiographus: & immerito antiquis his monumentis fides detrahatur. Accedit Eusebium fuisse integerrimum, pacis amantissimum, & non constare ipsum molitum fuisse D. Athanasii perniciem, aut esse novarum Fidei formularum Auctorem. Potuit ergo cum Arianis versari, ut Ecclesiæ scissuras componeret; ut contendit Du-Pin. T. n. 2. pag. 18. Quinque ergo capita accusationis Eusebii poterunt quinque aliis refelli.

12. Cautela. Si quis hanc ultimam persuasionem forsitan induit, illum commonefacio alios nonnullos inculpatae fidei Patres appellavisse Filium secundam *ύπ' αὐτῶν*, causam, ut Basilii de Sp. S. cap. 16. & in 1. contra Eunomium; quod PP. Græci plerunque causam ac principum eadem significatione usurpaverint. Dixerunt alii Filium *ministerium Patris*, ut Irenæus lib. v. cap. 17. plerique etiam *γεννητὸν & γεννητὸν factum, & natum*, confundunt; quorum usum aliquando promiscuum fuisse docet lib. v. cap. 1. Peravius: tamen modo accurate sint distinguenda. His ergo animadversionibus poterit quisque sese contra Accusatores Eusebii munire. Quod si his mavult adhærere; notet ex adverso, etiam Semiarianos rationem geniti naturalem patris imaginem, substantiam quoque divinam Filio concedere, at non eandem numero cum Patris essentia: atque hanc postremam non satis erui è scriptis Eusebianis. Advertat ultro, doctissimum, versutissimumque hominem potuisse quandoque fateri Filium *Autotheon*, & non factum, quatenus non est productus per aliud Verbum ministerium Patris, uti sunt reliquæ creaturæ. Circa Eusebii sanctitatem rectissime poterit respondere, non esse relatum inter Sanctos à Romano Pontifice, neque talem haberi ab Ecclesia universa: privatos autem cujuscumque literaturæ interdum falli. Pios demum Martyrologii Auctores Adonem, & Ussardum reperto S. Eusebii nomine, non advertisse alios esse Eusebios sanctitate conspicuos præter Casariensem multiplici

tiplici librorum editione clarissimum; atque ita Divo Eusebio additum Casariensis agnomen: ut ex Fortunio infert

vir eximius Antonius Pagi ad annum 340. n. 22. Hoc modo utriusque sententiæ patronis aliquantulum satisfecerimus.

CAPUT XII.

Liberium Papam non subscripsisse Arianorum blasphemiam.

SUMMARIUM.

1. Habetur Notandum historicum circa statum quæstionis.
2. 3. & 4. Proponuntur tres sententiæ.
5. Probatur, Liberium subscripsisse uni ex tribus Sirmiensibus formulis quæ interpretative saltem appellari debet Ariana.

6. Propugnatur, eum non subscripsisse tertiæ formulæ Sirmiensis.
- à num. 7. usque ad 11. ostenditur, eum secundam formulam Sirmiensem formaliter hæreticam neque absolue; neque in una tantum parte approbasse.
12. 13. & 14. Satisfit objectionibus.

1. Quid de Liberio Papa sentiendum.

Tres fidei formulæ Sirmienses notandæ.

INTER Fidei formulas à fautoribus Arij post damnatam eorum hæresim vulgatas, tres Sirmienses commemorandæ mihi sunt; prior contra Photinum edita anno 351. altera ab Hosio, & Potamio conscripta anno 357. postrema autem 359. opera Basilii Ancyran. Definitum est in prima, Verbum esse Deum de Deo; & dictum anathema iis, qui Filium ex non extantibus, aut ex altera hypostasi profitebantur: suppressum duntaxat vocabulum *Omoousion*, fidei tessera tunc Orthodoxæ. Hæc fidei formula in se quidem Catholica est, ac talis habetur ab Hilario in lib. de Synodis: rejicitur tamen ob latentem Arianorum fraudem ab Athanasio. Alteram memoratus Hilarius jure merito appellat blasphemiam: quippe & *usia*, & *Omoousion* prohibet fieri mentionem; atque Filium subjectum, & Patre minorem dignitate, honore, ac majestate, nefaria impietate declarat. Decernitur in tertia Filium esse Deum de Deo, & similem Patri; at exploditur *substantianomen*, tanquam ignotum, incaute à Patribus positum, & cujus nullum sit in sacris libris vestigium. Ergo, cum Liberius apud Bercæam exul dolo Semiariorum circumventus, fractus animi, corporisque procellis, nec omnino liber affectu, ex præfatis formulis unam probaverit, quod est ex Ecclesiasticis monumentis, ejusque Epistolis satis comperit: oritur quæstio, num veritatem, pro qua invictè certaverat, pessumderit; an vero Arianicæ pestis evaserit contagionem. Nam si fidem secundam amplexus est, actum de Liberio: si tertiam; licet possit quoquomodo defendi Orthodoxus, magnum emergit incommodum, id est, Romanum Pontificem aliquando decretum Nicænum, eoque consecratum *Omoousion*, conculcasse: quod vereor, ne sit pericundum Pontificiæ Auctoritatis Impugnatoribus:

quam si fas esset in dubium revocare, non essem ego de lapsu Liberii sollicitus: sed cum illam firmissimam Ecclesiæ Petram intimo, veroque sensu profitear; operæ pretium est in patrocinium veritatis nervos omnes intendere.

Itaque triplex sententia occurrit examinanda. Prima est H. Valesii in Notis ad iv. lib. Sozomeni cap. 15. in quam manibus pedibusque it Pagi ad an. 357. num. xi. qui docent Liberium probasse tertiam formulam editam, ut putant, anno 358. quo Liberius restitutus est. Quod probant hoc argumento: Ut constat ex fragmentis Hilarii n. vi. subscripsit Liberius Fidei Ecthesi, quam idem Hilarius appellat *perfidiam*, & quam conscripserunt Narcissus, Theodorus, Basilius, Eudoxius, Demophilus, &c. At formulam, quam hic Hilarius appellat *Perfidiam apud Sirmium descriptam*, non est prima Sirmiensis, hanc enim Hilarius in lib. de Syn. affirmat esse Catholicam; neque est Sirmiensis secunda, quippe hanc, Auctore eodem Hilario, conscripserunt Hosius ac Potamius, qui non recensentur in eorum Catalogo qui receptam à Liberio formulam probaverunt. Oportet ergo, ut Liberius subscripserit tertiæ eodem anno editæ, in quo revocatus est ab exilio.

Altera sententia est Blondelli in lib. de Primatu Papæ, cui ex parte accedit Petavius in Observat. ad Epiphanium, & probabiliores putant Novatores omnes, Liberium scilicet subscripsisse secundæ Sirmiensis: quæ sententia huic nixa est argumento. Formula, quam Hilarius *Perfidiam* appellat, revera est secunda, & expresse hæretica, cui in lib. de Synodis præfigitur titulus: *Exemplum blasphemiam apud Sirmium per Hosium, & Potamium conscripta*. At Liberius adhuc in exilio degens subscripsit huic Formulæ, ut ipsemet scribit in Epist.

2. Sententia 1. Lyberius probavit tertiam formulam.

3. Sententia 2. Liberius probavit secundam formulam.

Epist. ad Orient. his verbis: *Sane petendam esse crediderim Sanctitatem vestram, quia jam pervidetis in omnibus me vobis consentaneum esse, dignemini communi consilio ac studio laborare, quatenus de exilio jam dimittar, & ad sedem, quae mihi divinitus credita est, revertar.* Constat ex his Liberium subscripsisse formulam ab Orientalibus ipsi per Demophilum exhibitam, adhuc exulem. Hanc vero formulam esse illam, quam Hilarius appellat *Blasphemiam* apparet ex parenthesi in Fragmentis; ubi recitata Liberii Epistola, inquit idem Hilarius (*Hæc est perfidia Ariana, hoc ego notavi, non Apostata. Liberius sequentia.*) Quid potest adversus Liberium asseri manifestius? Sed Petavius, ut dixi, ex parte tantum hanc opinionem amplectitur, & immerito ejus sententia ab Honorato Tournely eadem dicitur cum opinione Blondelli: quandoquidem Cl. Petavius contendit a Demophilo non integram, sed mutilam Ecthesim illam Liberio exhibitam, & ab eo receptam in ea tantum parte, quæ *Omoousion* supprimit, non in altera, quæ Filium subicit Patri: unde ex mente Petavii nulum infertur Romano Pontifici præjudicium, & idem prorsus est, ac si probasset duntaxat primam fidem Sirmii, hoc solo titulo Arianicam. Utrum vero recte sentiat Petavius, dicam in hujus asserti refutatione.

4. Sententia 3. Liberius probavit primam formulam.

Tertia, eaque communior sententia, pro qua pugnant Romanenses omnes, nec non Gallorum doctissimi Nat. Alex. Dissert. xxxi i. sæculi iv. laudatus Tournely, Juenin, alique permulti in Theologicis de Trinitate disputationibus, nec unquam satis celebrandi Benedictini PP. in notis ad Fragm. vi. Hilarii, docet Liberium primæ formulæ contra Photinum editæ subscripsisse. Pro qua sententia animadvertitur, non esse quæssionem de Ecthesi, quam probavit Sirmium reversus; hæc enim fuit libellus in quo Basilii, Eustathii, & Eleusii complexi sunt decreta contra Paulum Samosatensem, & Photinum firmiensem & fidem quæ Antiochenæ Ecclesiæ fuerat exposita, in qua supprimebatur *Omoousion*, eo quod nonnulli hujus vocis prætextu clanculum hæresim Sabellianam confirmare conabantur; ut colligitur ex Sozomeni lib. iv. cap. xv. Quare dum ibidem Sozomeus ait, quod Imperator coegit Liberium confiteri patris filium non esse *Omoousion*, liquet esse intelligendum, de Confessione in qua *Omoousion* suppressum erat, non de illa, in qua damnabatur; alias non Fidei Antiochenæ, & Sirmienfi contra Samosatanum, & Sirmienfi contra Samosatanum.

R. P. Berti Theol. Tom. II.

tenfes vulgatæ, sed alteri e diametro oppositæ tribuisset assensum. Aut certe eo sensu *Omoousion* proscripsit, quo abutebantur Photiniani à Synodo Antiochena damnati. Præterquam quod neque Imperator, neque memorati Episcopi, qui secundam Sirmiensem execrabantur, poterant, ut infra apparebit, illam Liberio proponere. Atque his delibatis sit,

PROPOSITIO I. Liberius subscripsit uni ex tribus Sirmiensibus formulis, quæ interpretative saltem appellari debet Ariana.

Ingenui Scriptoris est non contradicere veritati. Ipse Liberius in Epist. ad Orient. data, ut vidimus, Berœæ fateatur se lubenti animo suscepisse fidem, quæ Sirmii tractata fuerat, & exposita; & quam appellat Catholicam, & Hilarius tetro notavit commate. Colligitur hoc idem ex altera Liberii Epistola ad Ursacium, Valentem, & Germinium, ex tertia quoque ad Vincentium Episcopum Capuæ. Præter apertissimum testimonium Hilarii, Hieronymus cap. 97. de Viris illustribus ait: *Fortunatianus in hoc habetur detestabilis, quod Liberium Romanæ Urbis Episcopum pro fide ad exilium pergentem prius sollicitavit ac fregit, & ad subscriptionem hæreseos compulit.* Tradunt consimilia Athan. in Epist. ad Solitarios, Auxilius lib. i. de Ord. Petrus Damianus Epist. 15. cap. 16. Platina in ejus vita: imo Marcellinus in Chronicis ex albo summorum Pontificum illum expungit. Hæc tamen ad damnandum Liberium non sunt satis; quando enim non probetur Liberium suscepisse secundam fidem Sirmiensem; consequens erit audiisse tanquam Ariana, hæreticum, & Apostatam interpretative, non, ut in Scholis loquimur, formaliter; hoc est, probasse Ecthesim, quæ supprimit, non quæ condemnat expresse in Ariano sensu *Omoousion*.

PROPOSITIO II. Liberius non subscripsit tertiæ formulæ Sirmienfi, ut opinantur Valesius, & Pagius.

Hi putant tertiam Sirmii fidem editam anno 358. quo restitutus fuit Liberius; sed hoc invictissimo argumento revincuntur. Patet ex Epist. Liberii ad Orient. & ex fragmentis Hilarii probasse Liberium fidem, quæ Sirmii tractata, exposita, & suscepta est, idque Berœæ, priusquam ab exilio revocaretur, quod contigit omnium consensu, ante exactum annum 358. Atqui tertia Sirmienfi Synodus coacta est duntaxat anno 359. die Maji secunda & vigesima, quæ enim celebrata dicitur an. 358. circa Pascha fuit Ancyranæ Semiarianorum, uti liquet ex Epist.

5. Probatum.

6.

Liberius non subscripsit tertiæ formulæ

R

Epist.

Epist. Synodica apud Epiphanium Her. 3. §. 2. quare vereor, ne doctissimus Vale-
sius utriusque tempora inverterit. Non
est ergo tertia fides Sirmii, quam Libe-
rius anno suæ restitutionis suscepit. Mi-
norem probo: nam Tertie Sirmiensi for-
mulæ hæc inserta est epigraphes: *Ex-
posita est Catholica fides in præsentia Do-
mini nostri religiosissimi, & victoris Im-
peratoris Constantii æterni Augusti, sub
Consulatu Flav. Eusebii, & Hypatii cla-
rissimorum virorum apud Sirmium, un-
decimo Calendas Junias.* Consulatum
vero Eusebii & Hypatii incidere in an-
num vulgaris Aë. 359. constat ex emen-
datissimis Fastis. Accedit conscriptam
esse tertiam Sirmiensem, ut deferretur
ad Synodos Arimini, & Seleuciæ, quæ
indictæ sunt postquam ad comprimen-
dam Anomæorum perfidiam Basiliius An-
cyræ Sirmium ad Imperatorem contendit
prædicto anno 359. quemadmodum illi
in Ancyrana superiori anno coacta fue-
rat demandatum. Atque his convelli-
tur eorum opinio, qui *Perfidiam*, a Li-
berio subscriptam arbitrantur esse ter-
tiam Ecthesim Sirmii.

PROPOSITIO III. Liberius non pro-
bavit secundam formulam Sirmiensem
formaliter hæreticam, neque absolute,
ut putat Blondellus, neque in una tan-
tum parte, quomodo visum Petavio.

7.
Liberius non
probavit
2 dam for-
mulam.

Nisi præjudicatis opinionibus veritas
superatur, hanc thesim validissimæ argu-
mentationes demonstrant. Primo: se-
cunda regula fidei edita Sirmii, quoniam
damnabat Filii cum Patre similitudinem,
statim ab Homæusianis explosa fuit, sub-
latum quodcunque ejus exemplar, aut
edicto Constantii vetitum. Legendus
Socrates lib. 2. Hist. cap. xxx. ubi post-
quam ait priorem formulam græca lin-
gua fuisse a M. Arethuso dictatam, se-
cundam vero Romano sermone ab Oc-
cidentalibus Episcopis Valente, Ursacio,
& Germinio, & istam discordare a
priori, Filiumque Patri subicere, addit:
*Sciendum autem quod Episcopi Sirmii
congregati penitentia ducti sunt propter
Romanam fidei expositionem. Multa nam-
que post expositionem videbatur ipsis ha-
bere contraria. Quapropter satagebant,
ut eam ab illis, qui descripserant recipe-
rent. Quoniam vero multi eam occulta-
bant, Imperator eam edictis inquiri jus-
sit, supplicium minatus, si quis eam oc-
cultasse deprehenderetur.* Nemo ergo
tam insanæ mentis erit; ut existimet
Constantium, & Homæusianos Episco-
pos induxisse Liberium ad subscrip-
tionem Ectheseos ab ipsis quoque dam-
natæ.

Rursus secunda fidei Expositio a solis
Occidentalibus, ut nuper dictum est,
fuit latino sermone conscripta, nec ver-
bis, nec compositione, nec dogmate
cum priori concordat, hæc enim definit,
illa reprobatur Filii cum Patre similitudi-
nem. Sed Liberius in Epistola ad Orien-
tales se recepisse testatur, non Roma-
nam Ecthesim, sed illam tantum, quam
Orientales ipsi in Synodo Sirmiensi plu-
rium Episcoporum approbatione vulga-
verant. *Fidem vestram & Catholicam,*
inquit, *quæ Sirmii a pluribus fratribus
& Coepiscopis nostris tractata, exposita,
& suscepta est, &c.* Igitur formula, cui
Liberius subscripsit, non est illa quam
Ursacius, Valens, Germinius, Hosius,
ac Potamius approbaverunt, Ariana cer-
te, & hæretica: sed prior scripta ab Are-
thusio, dicta Orientalium, & hoc solo
titulo impia, quod non habeat apposi-
tum *Homœousion*.

Ulterius: S. Hilarius in Fragmentis
memorata Fide, cui subscripsit Liberius, 8.
inquit: *Perfidiam autem apud Sirmium
descripta, quam dicit Liberius Catholi-
cam, a Demophilo sibi expositam, hi sunt
qui conscripserunt, Narcissus, Theodo-
rus, Basiliius, Eudoxius, Demophilus, Ce-
cropius, Silvanus, Ursacius, Valens,
Evagrius, Hyrenius, Exuperantius, Te-
rentianus, Bassus, Gaudentius, Macedo-
nius, Marthus, Acticus, Julius, Savi-
nus, Simplicius, & Junior.* Atqui
major horum Episcoporum pars non sub-
scripsit secundæ formulæ Sirmiensi. Igi-
tur secunda Sirmiensi formula ea non
est, quam Liberius, ac memorati Epi-
scopi probaverunt. Minor facillime sua-
detur. I. quia horum Episcoporum plu-
res sunt Orientales; at secundam Sir-
mensem Occidentales ediderunt, ut scri-
bunt Socrates cit. loco, & Sozom. lib. iv.
cap. xii. qui etiam addit, Antiochæ-
nam Arianorum Synodum Valenti, Ur-
sacio, & Germinio gratias egisse, & ipsis
causam deputasse, quod Occidentales
recte sentirent. II. quia in prædicto Epi-
scoporum syllabo non est Hosius, non po-
tamius non Germinius; qui secundæ Sir-
mieni Ectheseos, ut hoc loco Sozomenus,
& in lib. de Synodis affirmat Hilarius, fue-
runt præcipui Auctores. III. quia secun-
dæ Sirmiensi assentiri non poterat Theo-
dorus, qui ante biennium decesserat,
nec Eudoxius, & Cecropius, qui anno
ccclvii. Sirmio aberant. Huic argu-
mento fatetur Petavius, & Du-Pin nil
aliud reponi posse nisi nomina illorum
Episcoporum addita ab Auctore, qui Hi-
larii excerpta confecit. At aliter sen-
tiunt Monachi S. Matri inspectores ac-
cura-

8.
Roboratio.

9.
Confirmatio.

curatissimi antiquorum MSS. Et quidem si quæras illius additamenti artificem, prorsus ignorant: si quæras, cur quispian potuerit hæc nomina fingere, & inferere Hilario Fragmento, causam reddere nequeunt: si appellentur ad Códices vetustissimos, necesse est obmutescant. Quamobrem *Perfidiam* obfirmatam a Liberio non compellat Hilarius Blasphemiam Hosii, & Potamii, sed primam Ecthesim Sirmiensem; atque argumentum Blondelli hac ratione dissolvitur. Concidit pariter sententia Petavii: nam Fides horum Episcoporum suffragio signata non est ea, ut jam constet, quam exhibuit Demophilus; neque is Arianorum partium princeps blasphemiam Hosii, in præjudicium Ariani dogmatis mutilasset. Quid? si in Epist. ad Orientales ipse Liberius testatur non partem, sed integram Ecthesim suscepisse, eisque penitus esse in ea fide consentaneum? *Hanc, ait, lubenti animo suscepi, in nullo contradicens.* Itaque Liberius alicui Sirmienfi fidei plene subscripsit: non secundæ; ergo primæ. Minimus restat scrupulus, quomodo Demophilus, & quidam alii partium Arianorum potuerint subscribere formulam *Omoousianam*, & Filium Patri similem confiteri. Factum id *Omoousianorum* præpotentia; qui, ut ait Socrates lib. 11. cap. 24. Et Sozomenus lib. 14. cap. 15. maxima apud Imperatorem gratia & auctoritate valebant, eumque permoverunt, ut Ursacium quoque, & Valentem vi compelleret.

10. Defensio ul-
terior. Accedit, quod Liberius, ut Sirmium pervenit, subscripsit, opera Basilii, Eustathii, & Eleusii Fidem Sirmiensem contra Photinum, qua non potuit damnari *Omooufion*, nisi in pravo sensu Sabelliano, & quatenus significare videtur abscissionem substantiæ. Et vicissim in ea confessione excommunicati sunt Aetiani, qui per omnia Filium Patri similem non pronunciabant, eoquod falso, ut inquit Sozomenus, Eudoxius, alique Anomœi spargebant Liberium reprobasse *Omooufion*, & filium Patri affimavisse dissimilem. Atqui nec falso id Anomœi promulgassent, nec Liberius in eos dixisset anathema; si paulo ante Berœæ signasset secundam Ecthesim Sirmiensem, quæ redolet purum putum Anomœismum. Ergo Liberius secundam illam Sirmiensem Blasphemiam nequaquam probaverat.

11. Confirmatio. Tandem subscriptio secundæ Sirmien-
sis formulæ non revocasset ab exilio Liberium, tum quia novum sibi apud Constantium, & *Omoousianos* odium concil-
R. P. Bertz Theol. Tom. II.

liasset, nam omnes Anomœorum perfidiam, fidemque istam summopere ex-
crabantur; tum etiam, quia Imperator non exigebat à Pontifice Arianam protestationem, sed tantum, ut damnaret Athanasium, ut colligitur ex Theodoro lib. 11. cap. 16. Si ergo subscriptio secundæ formulæ Sirmii Constantio futura erat ingrata; si *Omoousianis*, quorum major erat apud Imperatorem auctoritas, maxime opponebatur: si demum non poterat Liberio libertatem promereri: profecto non video, cur illam Pontifex approbasset, ut revocaretur ab exilio, quod illius gratia piissimæ Matronæ Romanæ, & Occidentales quidam Episcopi flagitaverant. Vide Theodoretum laudato, ac proximo capite.

Hæc quum ita sint, non est in solutione argumentorum diutius immorandum. Quod enim obijciunt ex Hilarii fragmentis obfirmasse Liberium Sirmiensem *perfidiam*; non esse accipiendum de *Blasphemia* per Osium & Potamium conscripta, id in tertio argumento hujus propositionis fuit demonstratum: Illud vero, quod scribit Sozomenus libro 14. cap. 15. coactum à Constantio Liberium ad confitendum. Patri Filium non esse *Omoousion*, manifestum est in præmissa expositione tertiæ sententiæ, & in penultimo argumento, dictum à Sozomeno de prima formula Sirmienfi contra Photinum, & de Antiochena contra Paulum Samosatensem: quarum prima *Omooufion* palam non efferebat, altera reprobabat in sensu Sabelliano, prout sola lectione Sozomeni liquido apparet. Quod ajunt, receptam Fidem expositam paulo ante, non anno 351. remoto nimis à lapsu Liberii; & istud priori argumentatione revincitur. Sed & quod repouunt, probatam Ecthesim, qua sperabatur Pontificis restitutio; postrema ratione refellitur. Nec, quod præsertim reprehenditur, suppressio scilicet *Omooufion*, quod palam erat enunciandum, magni ponderis est; si advertas quod in ultima sententia recitavi e Sozomeno, idest, tempore Liberianæ subscriptionis, quosdam prætextu *Omooufion* Photinianam hæresim fuscitasse. Denique neque illud movet, Liberium subscripsisse damnationi Athanasii; quoniam, etsi ob fidem Catholicam vexabatur, Ariani tamen ficta quædam, horrendaque ejus crimina prætexebant, quibus credulus Pontifex fidem præbuit.

Liquet ex his, quo sensu, & Hilarius, & Hieronymus, & alii minus honorifice de Liberio fuerint locuti. Primo enim suscepit is primam fidem Sirmii, in qua
R 2 Semi-

12. Objectionib.
satisfit.

13. Quo sensu
Hilarius &
Hieronymus
contra Libe-
rium intelli-
gendi.

Semiarianorum fraus latitabat, & in Athanasium quoque sententiam dixit, unde visus est hæreticorum partes fovere: quod est proprietate sermonis mei esse hæreticum *interpretative*, veram tamen fidem profiteri. Deinde, cum Liberius reprobasset, & compressisset repullulantem Photini hæresim, eoque prætextu Eudoxius, ceterique Anomœi spargerent improbo mendacio proscriptisse *Omoousion*; falsus rumor facile potuit ad aures hominum pervenire, undique spirante flatu pestifero Arianorum. Quare nil mirum si Hilarius ter in Liberium pronunciavit *anathema*; si tamen illa indignantis animi nota vere ex Hilarii pectore erupit: sunt enim complu-

res, qui e margine in textum irrepsisse contendunt.

Arduam hanc quæstionem non magni momenti Dupinius appellat. Cæterum, si quis recolat quanta pro fide Catholica Liberius Papa præstiterit, Apostolicas ad Constantium pro Divo Athanasio Epistolæ, damnationem Pseudoconcilii Arelatensis, plenissima libertatis, cum ad Eusebium Eunuchum, tum in faciem Imperatoris proloquia, invictam animi fortitudinem, miserrimi exilii calamitatem, Romanæ Urbis, & amantissimæ Christi plebis pro ejus restitutione voces, ac gemitus: si quis, inquam, ista perpendat, lubenti animo me verbosum, molestumque hominem patietur.

CAPUT XIII.

De miserando lapsu, & pœnitentia Hosii Episcopi Cordubensis.

SUMMARIUM.

1. Notandum Historicum.

2. & 3. Probat, Hosium tandem Arianorum consensisse impietati.

4 Propugnatur, eum nequiquam in impietate Arianica obisse.

5. & 6. Solvitur objectio.

I.
De lapsu &
Pœnitentia
Hosii.

HOSIUS ob ætatem, & confessionem, laborumque tolerantiam omni honore ac reverentia dignissimus, Nicænæ Synodi confors, atque insidiis Arianorum exilio damnatus, studio eorum, qui anno 357. Sirmium convenerant ab Imperatore Constantio revocatus est, ut vel persuasus, vel coactus hæresi consentiret. Cogitabant enim, si hunc tam eximium, & omnium celeberrimum consentientem haberent, fore illum fide dignum, maximumque dogmatis sui testimonium. Sirmium ergo venit necessitate coactus, & invitus, centenarius ætate, septingentium leucarum itinere fessus, industria eorum, qui tantam venerabilis Antistitis senectam male exercitam habuerunt. Hæc ex lib. 11. Socratis cap. 31. & Theod. iv. cap. 6. Videtur tamen Socrates priorem, & secundam Sirmiensem Synodum confundere, cum ex inscripto Consulatum nomine constet tres esse distinguendas, & Hosium interfuisse Synodo secundæ Arianorum Episcoporum, quorum erant principes Ursacius & Valens. Quæritur modo, an formulæ hujusce Synodi subscripserit, quam ex dictis liquet fuisse blasphemam & Arianicam, & an post lapsum respuerit, vel in hæretica impietate decesserit.

PROPOSITIO I. Cessit tandem Hosius Arianis, illorumque impietati consensit.

In libro enim de Syn. Hilarius commemorat *Blasphemiam per Hosium & Potamium conscriptam*; de qua supra Socrates lib. 11. cap. 31. *Quoniam vero consentire renuebat, plagas, & tormenta seni inferebant: unde & necessitate coactus, datis tum expositionibus & consensit, & subscripsit.* Ac Theodoretus in iv. H. E. libro cap. 6. *Hosius, inquit, initio quidem illis consentire detrectabat, compulsus tamen, & verbera, ut fama est, cum esset senex perpressus, tandem consensit, & subscripsit.* Athanasius quoque celeberrimi fenis cultor singularis, & gratus in sua ad Constant. Apologia ait: *Quamvis ob illatas ipsi multas plagas, immodicas & structas in cognatos ejus insidias cesserit ipsis ad horam, utpote senex, & corpore imbecillis.* Quod habet Latinus interpret legitur in Athanasio *εἰς τὴν αὐτοῦ πρὸς ὁρὰν, non repugnavit ad horam.* Cæteros complures affert Baronius ad annum 357. ubi num. xviii. præclare asserit, Hosii lapsum præteritorum omnium casum superasse. Certis itaque testimoniis humana imbecillitas continuo nobis pensitanda in Hosii defectione proponitur.

Eminentissimus Aguirre Dissert. 2. in alterum Tom. Conc. Hisp. aperte narratum casum non denegat, dubium tamen multiplici capite probat: idque ob præclara Hosii merita summopere videtur

14.
Dupinius
Arianis con-
sensit.

2.
Hosius
Arianis con-
sensit.

Probatio 1.

3.
Probatio 2.

tur in Scriptore clarissimo laudandum. Singula tamen, quæ producit brevissime expendam. Ait, quod senis oculi caligaverant, & mentis deliquium subiebat: quod contigisse homini tanta ætate gravato probabile est quidem, sed mentis compotem indicant verborum, plagarumque ad tempus tolerantia; unde videtur imbecillitate corporis, non deliquio mentis peccasse. Addit Athanasium in Epist. ad Solitarios meminisse duntaxat Hosii cum Ursacio & Valente communionis: at istorum voluntati *ad horam* non repugnasse fatetur idem Athanasius in sua Apologia. Observat Hilarium, qui procul à Sirmio aberat decipi potuisse rumore famæ: & revera deceptum ego arbitror in eo, quod blasphemiam Sirmiensem ait ab Hosio conscriptam: si enim restitit aliquandiu Ursacio, & Valenti, & probra ac tormenta substinuit, jam Ariani impiam Confessionem paraverant, quam magno Hosii nomine circumferrent. In subscriptione tamen innocentiam Hosii contra Scriptorum omnium auctoritatem perdifficile est demonstrare, & Hilarium plenissimæ convincere falsitatis. Contendit formulam, qualem narrat Hilarius, debuisse displicere Semiarianis; ideoque ab eo referri adulteratam. Verum reapse displicuit, & post expositionem Constantius minis, decretisque illam repressit, Auctore Socrate lib. 2. cap. xxx. ideoque conjectura hæc evanescit. Ait denique Aguirre Hosium comparatione Liberii leve crimen patrasse: quod opus habet distinctione; nam in damnationem Athanasii Hosius nunquam consensit, & Liberius eidem subscripsit; qua in remiratur Hosii constantiam, & Liberii simplicitatem excusamus. In subscriptionem autem Ecclésiæ, cum Hosius secundæ Sirmienſi Synodo adfuerit, quando *Blasphemia* edita est Ariana, ac Liberius accesserit Semiarianorum postulationibus jam formula illa damnata & vetita, dolemus delapsu Hosii, & lætamur de recta fide Liberii.

4.
Hosius non
est mortuus
ut Arianus.

PROPOSITIO II. Non obiit Hosius in impietate Ariana. Athanasius in Epist. ad Solitarios Hosii poenitentiam his verbis contestatur: *Moriturus enim quasi, in testamento suo eorum vim protestatus est, & Arianam hæresim condemnavit, vetuitque à quoquam probari, aut recipi.* Et in Apologia, de qua supra, ait Hosium Ariani consensisse tantummodo *πρὸς ὁρᾶν*, *ad horam*, nempe, dum Sirmienſi Convenculo invitus interfuit. Legen-

dus S. P. Aug. lib. 1. in Epistolam Parmeniani, ubi negat quod Donatistæ vulgaverant, Hosium ab Hispanis damnatum, & à Gallis fuisse absolutum, aut saltem credibilis esse, *Hispanos falsis criminationibus circumventos, contra innocentem protulisse sententiam, & postea pacifice in humilitate Christiana ad sententiam Collegarum accessisse.* Adimus posse quidem justissimum Deum deferere semel peccantem; sed cum superexaltet misericordia iudicium, miserationibus ejus, quarum non est numerus, videtur magis consentaneum, si dicatur homini, qui fuerat Athleta veritatis, neque malicia, sed infirmitate, neque corde, sed ore peccaverat, poenitendi victicem gratiam fuisse largitum. Quamquam hæc inscrutabili Dei beneplacito parata est, & ob præcedentia demerita facti sunt plures vasa in interitum, rerumque humanarum singulare ludibrium.

Oppones: Isidorus de Viris illustr. cap. 14. narrat Hosium digno Apostatæ exitu fuisse elisum, & ore distorto divinitus è sede dejectum, cum vellet deponere Gregorium Illiberitanum, qui noluit cum Hosio, tanquam perditissimo hæretico communicare. Consentiant celebriores rerum Hispanicarum Scriptores, Auctor Anonymus, qui xiv. Vitas Isidori libro præposuit, Joannes Valseus in Chron. ad annum 355. Joan. Mariana lib. iv. cap. 17. aliique permulti.

5.
Obiecto.

Resp. Natalis Alexander, librum de Viris illustr. censendum esse suppositum, cum illius non memineret Idelphonsus, qui recenset Opera omnia Isidori. Hæc tamen responsio falsa est, cum liber Isidori de Viris illustribus in aliorum sylabo censeatur à S. Braulione Caſaravgustano Episcopo, hujus Prænatio extat Tom. 2. Hispan. Illustratæ, & hujus libri antiquissimum Ms. servetur cum Isidori nomine Cantabrigiæ in Bibliotheca Benedictina, & Oxonii in Mertonensi. Quare Isidoro jure adscribitur à nostro Philippo Bergomate in Supplemento ad an. 615. à Sigeberto in Catalogo cap. 55. à Vossio lib. 2. de Hist. Lat. cap. 25. ab aliis quamplurimis. Hæc tamen Hosii teterrimum exitum nequeunt, ut Vulpiani verbo utar, certiorare. Nam, ut recte scribit ipsemet Alexander, Isidorus fabulam hausit è Luciferianorum gurgite deturpato. Luciferiani enim duo, Faustinos & Marcellus, qui noluerunt recipere lapsos in persecutione Constantii, & ab Ecclesia sese nefario schismate alienarunt, in Libello

6.
Solutio.

bello ad Imperatorem Valentinianum adversus Sanctos Episcopos veritatem fabellis tragieis macularunt. Ibi primum Hosii cum Gregorio Boetico dissidium, & illius mors atrocissima confecta sunt, pluraque in Athanasium & Hilarium invereconde adinventata. Illinc exscriptit Isidorus tragediam deplorabilem, inseruitque Historiæ virorum illustrium: aut certe affuit Theodiscus illius in sede Hispalensi successor. Quamobrem æ-

quum est, ut major fides præstetur Athanasio Scriptori Syncrono, atque integerrimo, quam Isidoro ab Hosii ætate valde remoto, & qui scripsit post corruptam à Luciferianis historiam. Id vero cæteris Hispaniarum Scriptoribus potuit facilius contingere, inter quos multi sunt apud citatum Aguirre in Hosium benigniores. Si quis præclara ipsius merita velit cognoscere, legat Epistolam Athanasii ad solitariam vitam agentes.

C A P U T XIV.

Absolvitur Liber apologeticus nonnullis adnotationibus in Eucharisticum hymnum *Te Deum Laudamus*.

S U M M A R I U M.

1. & 2. Affertur triplex ratio, cur hæc quaestio pertractetur.

3. Propugnatur SS. Ambrosium, & Augustinum fuisse hujus hymni Autores. à num. 4. usque ad 8. Removentur contraria.

1.
Annotatio-
nes super
Hymnum
Te Deum
Laudamus.

PRIUSQUAM de tabula manum tollam, triplex ratio suadet, ut de hymno gratiarum Ambrosio, & Augustino inscripto pertractem; non ita tamen, ut pariam prolixitate fastidium. Ratio prima est, quod Ecclesia perantiquæ traditionis verax & inviolabilis Magistra à pluribus sæculis prædictum hymnum recepit: in quo Deum unum, æternum Patrem, verum & unicum Filium, & Paraclitum Spiritum laudamus, & confitemur. Fidem itaque Catholicam Trinitatis, Scripturis ac Patrum traditione ad nos derivatam Ecclesia Christi frequentissima hujus hymni recitatione confirmat. Illum ergo in dissertatione, qua fidem istam vindicare studui, importunum nequaquam videtur commemorare.

2.
Conjecturæ
super Hy-
mnium.

Deinde movet me, quod eruditi viri quamplurimi prædictum hymnum SS. Ambrosio & Augustino prorsus abjudicant, quorum non leves sunt conjecturæ. Primo enim ignotum esse Auctorem colligunt ex antiquioribus Mss. in quibus neque Ambrosio, neque Augustino tribuitur. In Vaticano Psalterio inscribitur *hymnus S. Sisebuti*. In Breviario Aniciano *Hymnus S. Abundii*: inscribitur in altero Psalterio Gallico Sancto Nicetio, & apud Edmundum Martene Hilario Pictaviensi. Tanta Auctorum diversitas, ait Pagius ad annum 388. satis ostendit latere adhuc hujus Cantici Auctorem. Ad hæc nemo invenitur, ut verbis utar PP. Bened. Tom. 2. Oper. S. Amb. p. 1217. hac nostra ætate tam plane rudis, qui fabulam esse inficietur eundem hymnum

post baptizatum ab Ambrosio magnum Augustinum fuisse ab utroque alternis vicibus decantatum. Præterea invaluit hæc opinio ex Chronico S. Datii Mediolanensis, quod suppositum opus esse arbitrantur Menardus in notis ad Sacramentarium Gregorii, Gavantus in Rubricis, Mabillonius Tom. 1. Analectorum, & qui accurate Ambrosianæ Bibliothecæ Codices lustravit, Ludovicus Muratori. Rursus ab uno Ambrosio fuisse conscriptum nonnulli probare conantur, ex quo in forma Dialogi non sit editus. Demum animadvertit Lorinus in Ps. 27. versiculum Cantici, *Salvum fac populum tuum, Domine, & benedic hereditati tuæ*, aliter legi tam in Psalterio Ambrosiano, quam apud Sanctum Patrem Augustinum: unde oritur suspicio, neque ab uno, neque ab altero fuisse compositum. Ita rationes non videntur deesse, quibus vetus opinio rejiciatur.

Attamen, omni partium studio deposito, arbitror debiliores esse conjecturas istiusmodi, & hymnum revera edidisse Ambrosium, & Augustinum, ut Bartholomæus Urbinas in Præfat. ad Milleloq. Jacobus de Valentia de hoc Cantico, Lancillotus, aliique nostrates, ut ex Congregatione Discalceatorum Eustachius à S. Ubaldo, necnon citato loco Lorinus, Radulphus Tungrensis Prop. 13. de Can. observat. & innumeri cujusque Ordinis Scriptores tradiderunt. Quod hac ratione ductus ostendo. Recedendum non est à vetusta & communi traditione, nisi hanc valida argumenta revincant. At quidquid eruditi viri

3.
Autores
Hymni sunt
Ambrosius &
Augustinus.

viri producant, ut antiquam de Canticum isto traditionem refellant, perleve est, nec ad eam labefactandam est satis. Itaque à communi, & pervetusta traditione, qua hymnus Ambrosio & Augustino tribuitur, nullatenus est recedendum. Communem esse hanc traditionem liquet ex Breviario Romano, Ambrosiano, & Monastico; esse perantiquam fatentur doctissimi viri Antonius Pagius ad annum 388. n. 11. & Mabillonius in dissert. de Azyro & ferm. cap. vi. & probatur ex libro Ms. Psalmodiarum, quem Carolus Magnus misit ad Hadrianum Papam proculdubio ipso Carolo Magno vetustiore, & pretio antiquitatis existimandum, aut saltem ex antiquiori exaratum, alias non esset donum vere magnificum & regium. In hoc ergo vetustissimo Ms. cujus Autographum asservatur in Cæsarea Bibliotheca extat Canticum istud cum epigraphe: *Hymnus, quem S. Ambrosius & S. Augustinus invicem condiderunt*. Præfert hunc titulum etiam in libris Alcuini, qui clarissimus Bedæ & Egberti discipulus fuit, & ejusdem Caroli nobilis præceptor. Appellat quoque Mediolanenses viam, quæ à laterali janua Ecclesiæ S. Ambrosii ducit ad alteram, in qua fertur Augustinum fuisse baptizatum, *la via del Te-de-um*; cujus nomenclaturæ originem nullam aliam possumus adinvenire; & est tempus, quo primum invaluit, immemorabile.

4.
Conjecturæ
refelluntur.

Quantum vero infirmæ sint superiores conjecturæ, quis non facile intelligit? Sisebutus fuit Monachus Cassinensis, floruitque, ut constat ex hujus Ordinis Monologio ad xv. diem Martii, anno 1082. At S. Benedictus in Regula scripta circa annum dvi. præcipit, ut *Post quartum responsum incipiat Abbas Hymnum Te Deum laudamus*. Hæc in regula Benedicti cap. xi. Quando ergo magnus ille Monachorum Pater instituit venerandissimum Ordinem, notum erat præfatum Canticum, imo & Ecclesiæ usu probatum: non enim Benedictus hymnum novum & inusitatum Officio Dominicæ addidisset; atque viri docti multo ante cantatum fuisse tradunt in Natalitiis Pontificum. Eapropter nullus Monachus Cassinensis, ut fatentur PP. Maurini in Præf. ad Hilarium Auctor est hujus Cantici. Sed neque Hilarius Pictaviensis, aut Abundius, aut Nicetius, pro quibus vix stat unius Ms. nec perantiqui, testimonium: nec quanta in uno volumine veteres Amanuenses diversorum scripta confuderint, neminem fugit. Ita fieri potuit ut inter alio-

rum opera hymnus iste locum habuerit, aut forsitan fini fuerit appositus ad gratiarum actionem. Prior ergo Recentium Criticorum conjectura non videtur esse firmissima. Id vero, quod asserunt Benedictini in notis ad Hymnos Ambrosii fabulam esse vulgarem opinionem, Canticum *Te Deum* ab Ambrosio & Augustino alternis vocibus decantatum fuisse, me nihil commovet: sæpe enim veritas falsis circumstantiis vestitur; nec refert si Canticum ex tempore Ambrosius & Augustinus alterne cecinerint, aut ab utroque editum & conscriptum Clerici Mediolanenses: unde in iis, quæ ad compositionis modum attinent, sum ego piscis, hoc est, innatans, & mutum animal.

Nonnihil movet, quod scribunt in Præf. ad Hilarium, vulgarem opinionem solo niti *Pseudo-Datii Chronico lib. 1. cap. 10.* At aliter Joannes Mabillon, nomen ipsis, & universæ literariæ reipublicæ splendidissimum. Is citata dissert. de Azyro tria ad rem nostram percommoda docet: primum, non in solo Chronico Datii, sed etiam in pervetusto Psalterio Caroli Magni, de quo supra, Canticum istud referre nomen SS. Ambrosii, & Augustini; atque hæc statim addit: *Quod ut parum certum sit, hinc tamen apparet persuasionem de auctoribus istius Cantici non esse admodum novam & recentem, sed aut ipsius Datii tempore, aut paullo post receptam*. Quare Mabillonius; licet parum certam opinionem nostram concedere videatur, negat niti solo Chronico Datii, & ex ea posse ipsum Chronicon reddi suspectum. Deinde observat idem Chronicon sub nomine Datii citari tum apud Paulum Diaconum lib. xvi. historię Miscellæ, tum apud Anastasium in vita Silverii: unde infert, *fatendum est, aut Datium ejus esse auctorem, aut aliquem alium Paulo Diacono, id est, octavo sæculo superiore*. Deinde ait, quod etiam si Chronicon istud esset ævi recentioris, non tamen continuo respuendum est, quidquid in illo contineatur, cum Auctor, quisquis tandem ille sit, potuerit id ex veteribus monumentis accipere. Quæ dicuntur quidem à Mabillonio de Azyro, sed possunt etiam Canticum Eucharistico accommodari. Itaque vulgaris opinio neque nititur solo Chronico Datii, neque istud manifeste est suppositum, neque, ut tale sit, respuendum est quidquid in eo continetur. Atque his tertio argumento satisfactum iri confidimus.

Chro-

6.
Chronicum
Datii apo-
cryphum.

Chronicum autem Datii ex duplici capite habetur apocryphum, primo quia producit usque ad annum Christi 1067. deinde, quia apud Ladulphum eadem, iisdemque verbis narrantur. Sed his satis est respondere, Datiano Chronico aliqua accessisse additamenta, quod in Scripturis hujus generis ut plurimum solet contingere. In exemplo est Chronicon Eusebii, quod ille produxit ad annum vulgaris Aerae 326. & Hieronymus ad annum 379. Libri enim Annalium ac Temporum indies crescunt; & in unum corpus quandoque necuntur. Cumque juniores Chronologi exscribant, aut in epitomen redigant historias antiquiorum, nil mirum si in Ladulpho occurrant permulta, quae sub nomine Datii alibi inveniuntur.

7.
Solutio.

Leviora sunt, quae ulterius objiciuntur, scilicet, apparere ex MS. annis quadringentis antiquiore, ex eo, quod in Cantico forma dialogi non servetur, editum à solo Ambrosio. Revera enim Ambrosianum possumus appellare, si ex parte Sanctissimum Antistitem habet Au-

ctorem, ab eoque dicitur inchoatum. Neque more Dialogi texendum erat, cum non sit mutuum Ambrosii & Augustini colloquium, sed utriusque oratio Eucharistica: etenim *διαλογισμοι* est colloqui, & adinvicem disceptare. Deprehendimus denique non raro, inquit Lorinus, longe aliter Ambrosium & Augustinum legere textum Psalmorum, quam sit in Ambrosiano Psalterio, & consequenter nihil ob stare potest quod in Cantico legatur *hereditati tuae*, & in Psalmo *hereditatem tuam*, minima, ut apparet, discrepantia. Receptae itaque traditioni de Auctoribus hymni Eucharistici non videtur propter istiusmodi conjecturas esse contradicendum.

Habes duplicem causam, propter 8.
quam de hymno *Te Deum* in fine libri Corolla-
de Trinitate Apologetici breviter pertra-
ctavi. Forte dices, me principio hujus
Capitis causas tres indicavisse. Ita est.
Tertiam habeto: ut libro finem faciat
Canticum Ecclesiasticum, quod in-
scribitur *De fide Christi, & Pro*
gratiarum actione.

